

BAJAI HONPOLGÁR

2005. augusztus

XVI. évfolyam 8. (178.) szám

Ára: 200 Ft

Pump Károly Baja mindig más című fotóalbumából

Megkésett emlékezés

Dr. Rapcsányi (Rapp) Jakab, a Baja-monográfia írója 2. (befejező) rész

A Baja-monográfia és Rapcsányi (Rapp) Jakab élete és munkássága 1946-ig

Adatgazdagsága miatt máig is használt, tudományos publikációkban gyakran hivatkozott *Baja és Bács-Bodrog vármegye községei* c. monográfia egy jánoshalmi orvos munkája. Feltehető a kérdés, hogy miért az ő szerkesztésében jelent meg, s miért nem egy bajai szerző jegyezheti.

Mielőtt erre a kérdésre választ adnánk, egy epizódra hívjuk fel a figyelmet. A *Baja-monográfia* használói számára ismeret-

len a Rapp vezetéknev, hiszen Rapcsányi-könyvként ismeri. A Független Magyarország 1933. október 22-ei híre adja meg a magyarázatot: „Dr. Rapp Jakab jánoshalmi községi orvos, vármegyei tb. főorvos családai vezetéknevét belügyminiszteri engedéllyel «Rapcsányira» magyarosította.” A harmincas évek névmagyarosításai külön tanulmányt igényelnek, de annyi bizonyos, hogy 1933-ban a névváltoztatásról kiadott rendelet jelentősen megkönnyítette a névváltoztatást. Emellett bizonyos foglalkozások, beosztások esetében – bár a

kényszerítéstől kifejezetten óvtak a minisztériumi leiratok – elvárás volt, hogy az idegen hangzású nevet magyarra változtassák. Rapp Jakab nyugdíj előtt álló orvos, így nem valószínű, hogy egzisztenciális okok vezették a névváltoztatásra, valószínűbb, hogy a Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala a megjelenésre váró kötet szerzőjének „javasolhatta” a német (zsidó?) hangzású név megváltoztatását. Megmagyarosította vezetéknevét – később, mint látni fogjuk, keresztnévét is –, de a sajtó, s maga Rapp Jakab is sokszor

rosszul írta a magyarosan csengő nevet. Az újságcikkekben többször jelenik meg Rappcsányiként, s a Türr István Múzeum könyvtárában található *Jánoshalma története* c. művét maga a szerző is Rappcsányiként dedikálja. Nincs szükség grafológiai szaktudásra ahhoz, hogy lássuk, az aláírás a Rapp-ig folyamatos, ezt követően van a törés. Vagyis idő kellett ahhoz, hogy hozzászokjon saját nevéhez, s azt az anyakönyvnek megfelelően le tudja írni.

Visszatérve eredeti kérdésünkhöz, mára már kibogozhatatlan események állnak annak hátterében: Miért egy jánoshalmi orvos írta meg Baja monográfiáját? Az a néhány újságcikk, mely a monográfia megírásával foglalkozik, nem ad választ, csak feltételezéseket enged meg. Érdemes ezért hosszabban idézni a korabeli újságcikkeket, valamint Borbíró (Vojnics) Ferenc bajai polgármester közgyűlésen elhangzott szavait. A *Független Magyarország* 1933. július 18-ai számában már a cím is sokat sejtető: „Egy jánoshalmi orvos megírta Baja monográfiáját”. Már ebből is kihallik bizonyos fokú értetlenség, majd a következőket írja az újság: „A szerzői díjat és a könyv kiadásával járó összes kiadásokat a vállalat fizeti, a várost semmiféle felelősség nem terheli. [...] A vállalat a mű szerkesztésével dr. Rapp Jakab jánoshalmi orvost bízta meg.” A polgármester, Borbíró Ferenc Baja Város Közgyűlési Jegyzőkönyveiben rögzített bejelentése meglepő feltételeket szab, holott pénzzel nem járulnak hozzá a kiadáshoz. Idézzük ezért Borbíró Ferenc szavait: „A kiadóvállalat [Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest] nem kér mást a várostól, csak azt, hogy erkölcsi támogatásban részesítse a vállalkozását. Vállaltam az előszó megírását és a helyi hatóságokat, hivatalokat, intézeteket és egyesületeket átiratban is kértem a mű megrendelésére. Mind ezt azonban azzal a feltétellel vállaltam, hogy a város múltja röviden, közelmúltja és jelene pedig részletesen és történeti hűséggel írassék meg, s e végből a kéziratot elolvashassam és szükség esetén azon változtathassak.” Borbíró polgármester tehát a városmonográfiától azt várta el, hogy a közelmúlt, vagyis a megyeszékhellyé lett város kétségtelenül jelentős több mint 10 éves fejlődésének bemutatására kerüljön a hangsúly.

Ki támogathatta Rapp Jakabot, mert biztosan volt pártfogója, aki ajánlhatta őt a Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatalnál? A polgármesteri beszámoló alapján nem valószínű, hogy Baja városa. Feltételezhető, hogy ismét Marschall Feren-

cet, a jánoshalmi kerület országgyűlési képviselőjét kereshetjük a háttérben, s ne felejtjük el, hogy az ő pártfogása meghatározó volt a Jánoshalma története c. mű megjelenésében.

A Rapp Jakab által írt-szerkesztett művel szembeni fenntartások valószínűleg abból fakadtak, hogy nem bajai szerző írta, valamint kihallik az is, hogy a várost kész tények elé állították. A *Baja és Bács-Bodrog vármegye községei* c. könyvben nem is olvasható a polgármester előszava. A szerző ajánlása pedig eképpen szól:

„Baja város

Polgárainak tekintélyéért mindenkoron nemes lendülettel készségesen munkálkodó TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGÁNAK

mély tisztelete jeléül

A SZERZŐ”

A már említett újságcikk közli továbbá, hogy „Amint Jánoshalmáról értesült lapunk, a mű már teljesen készen van, és elbírálás végett a kiadónál fekszik. Miután szakemberek véleménye szerint a tudományos követelményeknek teljes mértékben megfelel, megjelenésére a közeljövőben számíthatunk.” A bajai újságokban ezt követően egyetlen híradás jelenik meg a Baja-monográfiáról, miszerint „Megindult az adatgyűjtés hatalmas munkája” – írják a *Független Magyarországban* 1933. szeptember 10-én. A korábbi, júliusban íródott újságcikkben már teljesen kész műről szóltak, ezért meglepő, hogy szeptemberben a meginduló adatgyűjtésről tudósítanak. Mi történhetett? Nagyon valószínű, hogy a polgármester már idézett elvárásai alapján ekkor íródott a monográfia második és harmadik fejezete. A megjelenésről tudósító első újságcikk, 1933 júliusa és a megjelenés, 1934 májusa között igen rövid idő telt el. Feltételezhetjük, hogy Rapp Jakab a Baja-történet egy részével – az első fejezettel – már kész lehetett, s ezt erősíti az előszó is: „Amikor megírtam Jánoshalma történetét, kutatásaim közben Baja város régi okmánytárából egyes adatok kerültek kezeim közé. Idővel bővült ez az anyag, és messzi múltnak oly sok érdekes mozzanata tárult elém, hogy különös vonzalommal hozzáfogtam feldolgozásához. Így jött létre ez a munka. Saját kezdeményezésem ösztönzött erre. S ahogy belemerültem a tárgy fejtegetésébe, mindig több és több kedv készített erre. Egy, a történelemben jártas szakember látva buzgóságomat, csodálkozva említette, hogy hogyan lehet Baja históriájáért lelkesedni, amikor ott alig történik valami...”

A Baja és Bács-Bodrog vármegye községei c. monográfia szerkezete is azt bizonyítja, hogy két lépcsőben írták, vagyis a kiadóhivatal elfogadhatta a Rapp Jakab által már megírt első fejezetet, egy kronológikus várostörténetet, melyet legfeljebb csak kiegészített. Ezt követően a polgármester – korábban már említett – elvárásainak megfelelően rohamtempóban íródott a többi, s ennek következménye az, hogy a kötet nem éppen könnyen kezelhető. A második rész tematikus, itt kapott helyet a földrajzi környezet leírása mellett az egyházak, iskolák, hitelintézetek, kulturális élet stb. története. A harmadik rész szubjektív Baja-Bácska életérzés, mely anekdotázó, kis novellák sora.

A Baja-monográfia előszavában említett személyek – kiknek köszönetet mond Rapcsányi Jakab – már mind halottak. A megkeresett családtagok egyike sem talált a családi levéltárakban levelet, mely azt bizonyította volna, hogy kapcsolatban álltak az akkor még Jánoshalmán élő Rapcsányi Jakabbal. Egyedül Nagy András, Baja akkori főépítésze csodálatosan megőrzött hagyatékában találtunk egy levelet, melyet Rapcsányi Jakab írt. A rövid levél 1934. január 7-én íródott, s némiképp alátámasztja a monográfia megírásának körülményeit:

„Mélyen Tisztelt Főmérnök Úr!

Úgy tudom, hogy Baja város monográfiájához tartozó kézirat két fejezetét úm. Körséta a városban és Baja régi épületei és nemesi kúriái a Polgármester Úr igen t. Főmérnök Úrnak adta át észrevételezésre.

Tiszteletteljesen kérem, amennyiben munkájával elkészült, kegyeskedjék azt a Polgármester Úr kezelőnöjének átadni, miután már a mű kinyomatását folyamatba kell tenni.

Szívésségét hálásan köszönöm-

kiváló tisztelettel

készséges híve

Dr. Rapcsányi”

Az „úgy tudom” bizonytalan indítás után meglepő, hogy Rapcsányi Jakab nem tudja, hogy az általa említett írásokat nem „észrevételezésre” adta ki a polgármester, mivel mindkettőt Nagy András írta. A Körséta a városban a második fejezetben, a másik – Baja egyházi és világi épületei címmel – a harmadik fejezetben jelent meg.

Megvalósult tehát Borbíró Ferenc elvárása, amit a *Független Magyarország* c. bajai lap 1933. szeptember 10-ei számában így foglal össze: „Rövidesen kattogni fognak a szedőgépek, hogy betűivel és képeivel hűséges tükrét adják Baja város és Bács-Bodrog vármegye községei monográfiájá-

nak. A nagy történelmi múlt mellett különös fontossággal bír, hogy a nagy jelentőségű közelmúlt eseményeit ne sárguló fóliánsok lapjaiból kelljen a késő ivadékoknak kihámozni, hanem azok közvetlen forrásból hitelesen megállapíttassanak. A világháború vérzivatarait, a világháborút követő forradalmak, az újjáéledés fejlődési folyamata, Baja város világháború utáni alakulása, jelentőségei igazán megérdemlik, hogy annak fázisait megörökítsük és illusztrációkkal is szemléltetvé tegyük. Ma ugyanis az a tendencia, hogy minden város a maga részére minél nagyobb propagandát fejtsen ki. Baja város monográfiája a város természeti szépségeit, kultúráját annyira közismertté fogják tenni, hogy annak közgazdasági előnyei is érezhetőek lesznek. A megye községei is ismertetést nyernek a műben, amelyhez most folynak az adatgyűjtések.”

A cikkben jelzett „közgazdasági előnyök” nyilván a turizmusból adódhattak volna, ehhez azonban nem a monográfia műfaja és egy igencsak vaskos könyv a legmegfelelőbb eszköz. Nem is tudjuk, hány példányban jelent meg. Mára azonban bizonyos: a Rapcsányi-monográfia könyvészeti ritkaság.

A megjelent műről a bajai újságok nem szóltak. A következő év, 1935 szeptemberében dr. Rapcsányi Jakab nyugdíjba ment, s feleségével együtt Bajára költöztek. Jánoshalma közgyűlési jegyzőkönyvében köszönettel búcsúzott el kiváló főorvosától: „Községünkben a legnehezebb időben, 1918 évben kezdte meg közegészségügyi szolgálatát, mikor bizony a forradalmak alatt életveszélyes körülmények között teljesítette hivatását. Az Ő működése alatt létesült községünkben a tüdőbeteg-gondozó intézet, melynek életmentő működését sokan áldják a községben. Ugyancsak működése alatt alakult meg az anya- és csecsemővédő egyesület is községünkben, mely hivatását a csecsemők egészségének megóvása és életben tartása körül bebizonyítottan fényesen teljesíti. Mindkét intézménynél mint vezető orvos önzetlen és áldásos működést fejtett ki. De úgy az egészségügyi, mint községünk és vármegyénk monográfiájának elkészítése körül irodalmi téren is érdemes műveket alkotott. Községünk társadalmi életének megnyilvánulásaiban is előkelő szerepet vitt.”

A házaspár Baján, a Szent Antal utca 8. szám alatti belső kertes házban rendezte be új otthonát. Jánoshalmi alkalmazottjukat, a szorgalmas, megbízható Dobos Erzsit is magukkal vitték.

A bajai ház mai lakójával beszélgettünk, de semmit sem tudott Rapcsányi Jakabról.

A 65 éves nyugdíjas jánoshalmi orvos már nem praktizált, telefonja sem volt, de érdeklődése, érzékenysége, figyelme mindenre kiterjedt, ami a megyeszékhely lett Baján történt, s amit erkölcsi, művészi értékek tartott. Neve és írásai többször feltűnnek a bajai lapokban, s több megyei kitüntetés is kap. A Bácsmegyei Orvosszövetség „tiszteletbeli örökös alelnökévé” választotta 1934 májusában, majd tiszteletbeli vármegyei főorvos lett 1935 januárjában. Bácsbodrog vármegye törvényhatósági közgyűlése pedig „dr. Rapcsányi Jakab orvost hívta be a közgyűlésbe” 1936. augusztus 27-én. Sorra-rendre érik megyei szintű elismerések, valamint egy belügyminiszteri is 1936 májusában, melyről „Bizalmas” jelzéssel értesíti Fernbach főispán a bajai polgármestert.

Több írása jelenik meg a bajai újságokban. Megnyitja a Tuberkulózis elleni ismeretterjesztő kiállítást, felszólal a hétnapos egészségügyi héten, több egészségvédelemmel kapcsolatos előadást tart.

Vezércikkben köszönti a bajai Liszt Ferenc Kör ünnepségét. Írása a korabeli zszurnaliszta szép melódiája, magasztos érzelmű, emelkedett stílus egy zenetörténeli apropó kapcsán, vagyis Liszt Ferenc (1811-1886) születésének 125., halálának 50. évfordulóján. Nagy István festőművészről két ízben is részletesen ír, első alkalommal még jánoshalmi orvosként. Költői képekkel, honfíui érzelmekkel átszőtt mondatai a hazafias óda sajátos hangulatát keltik. A festőművész temetésén, 1937. február 16-án id. Éber Sándor festőművész és Rapcsányi Jakab mondott „megható” beszédet a bajai Kálvária temetőben. A Bajai Ujság 1937. március 17-én megjelent cikke szerint „A Nemzeti Kaszinó vasárnap este, március 14-én társasvacsera keretében emlékezett meg a nemzeti ünnepről. A vacsorán dr. Rapcsányi Jakab mondotta az ünnepi beszédet.”

Az evangélikus vallású Rapcsányi Jakab – mint azt később láthatjuk, egyházának hívő és buzgó tagja – bajai tartózkodása rövid időszakában nem találta meg egyházával a kapcsolatot. Jánoshalmán alig éltek evangélikus vallásúak, lelki gondozásukat Kiskunhalas látta el, s ez ma is az egyházi területi beosztás. Bajára kerülve, ahol hívei, temploma és tiszteletese is van az „ágostai hitvallásúaknak”, nem találkoztunk Rapcsányi Jakabbal, pedig ebben az időben történt a templom nagy átalakítása. Kemény Gábor bajai evangélikus tiszteletes által írt, *A bajai ágostai hitvallású evangélikus keresztyén anyaegyházközség története 1913-1951 c. kéziratanban az adományozók között nem szerepel.*

Sikertörténet folytatása-e a délvidékről érkező jánoshalmi orvos élete és munkássága immáron Baján? Úgy tűnik, nem, hiszen senki sem emlékszik rá, pedig ő a monográfia szerzője, megyei és minisztériumi kitüntetett, folyamatosan publikál a bajai lapokban, mégis 1938 körül elköltözik a városból. Alig három évet élt Baján, a Szent Antal utcában, majd egy nagyvárosban, egyetemi városban, Szegeden telepedett le a Somogyi utca 20. szám alatt, a Fekete-házban, mely ma a Móra Ferenc Múzeum Történeli Osztályának ad otthont.

A házak és tulajdonsaik sorsát igen nehéz nyomon követni. A föld- és telekkönyvi hivatalok anyagában a tulajdonosok neve csak az államosítás utáni időből van meg. Igaz ez Rapcsányi Jakab bajai házára, illetve a szegedi Fekete-házban lévő bérlakásra is. Lógó Pongrác visszaemlékezése szerint Rapp Jakab 1926-27 körül építette fel házát Jánoshalmán, a mai Rákóczi u., Kölcsey u. sarkán (Kölcsey u. 3.). Ekkor épült a község által parcellázott területen a háztömb, s drága telkek voltak. Ezt adhatta el, s vette meg a bajai ingatlant. Szegedre költözésével egy bérház háromszobás lakásába fektette pénzét. Sajnos nem tudjuk, mikor.

Rapcsányi Jakab Szegeden sem praktizált, de új történeli munkába kezdett, s megírta az *Út a kegyelem templomáig* (A Szegedi Ág. Hitv. Evang. Egyházközség története) c. könyvet, mely 1943-ban Szegeden a szerző magánkiadásában jelent meg. A belső címlapon ez olvasható: „A tiszta jövedelem ötven százaléka templomunk építési célját szolgálja.”

Ez a munkája azonban dr. Rapcsányi J. Jenő néven jelent meg. A visszaemlékező rokonok szerint nem szerette a németeknél gyakori Jakab nevet, s ezért használta új lakhelyén a magyarnak tartott Jenőt. A 219 oldalas műből megtudjuk azt is, hogy 1940-ben lett presbiter, tehát röviddel a városba érkezése után fontos szerepet kapott az egyházközség vezetésében.

Rapcsányi Jakab életének minden állomáshelyén orvosi, de leginkább történeli munkák sorát írta. A szegedi evangélikus egyházközség történetének feldolgozása – mint ahogy korábbi munkáinál – alaposan felkészül választott témája megírására. Felhasználja a megjelent Szeged történetével foglalkozó publikációkat, kutat a város és az egyházközség levéltárában.

Egy kéziratos tanulmánya arra utal, hogy előadóként szerepelt – dr. Rapcsányi J. Jenő néven – egy evangélikusok által szervezett rendezvényen, ahol Jézus gyógyításai orvostudományi szempontból

címmel tartott előadást. Több, a témával foglalkozó külföldi szerzőre is hivatkozva jól szerkesztetten, retorikai fogásoktól sem mentesen, könnyed stílusban írja meg kutatásainak eredményeit.

Dr. Óhegyi Géza – aki Rapcsányi Jakab testvérének, Vilmának unokája – gyakran megfordult gyermekként Jánoshalmán, a bajai házban s Szegeden is. A vele folytatott beszélgetésből kiderült, hogy Jánoshalmán nagy névnap ünnepések voltak, „borjúpörkölt, terítve az ebédlőben”, egy 24 darabos pohárkészlet is az asztalra került, mely a millennium évében készült, rajta a felirat „Éljen a magyar vezényszó!” Ezt követően Baján és Szegeden már nem volt nagy társaság. „Baján a Kaszinóba mindennap eljárt – délben érte kellett mennem –, de a bajai házba már nem jött annyi vendég.” Érdekes, s talán Rapcsányi Jakabra és feleségére jellemző történetet mesélt el Óhegyi Géza. „1933-ban felvittek Pestre, majd a Jamboree-ra, Gödöllőre. A szegedi szabadtéri játékokat aztán megszenvedtem, mert fel kellett készülnöm Madách Az ember tragédiájából. Jakab bácsi megkövetelte, hogy minden fejezetről írjak. Nemcsak olvasnom, írnom is kellett.”

Jánoshalma után a nagyobb városokban a nyugdíjas orvos már nem tudta igazán megtalálni helyét.

Szegeden érték a háborús évek. Óhegyi Géza visszaemlékezéseiből tudjuk – a háború alatt Szegeden járt egyetemre –, hogy életvitelüket jelentősen befolyásolták a nehéz idők. Rapcsányi Jakab felesége „nem volt egy nagy szakácsnő, Jánoshalmán nagyanyám főzött. De Szegeden Bella néni nagyon finom tökfőzeléket készített, tökből ragyogó húsleves főzött, melaszából valamiféle süteményt is.”

Rapcsányi Jakab 1946. augusztus 3-án halt meg, a szegedi evangélikus anyakönyv szerint „gyomorbelhurut”-ban, amit a korban ukrán betegségnek hívtak. Szegeden, a Bajai úti protestáns temetőben temették, a még életében vásárolt sírhelyen, melynek akkor egyetlen halottja volt, Rapcsányi Jakab testvére, Vilma. (Jánoshalmán hunyt el 1934-ben.) A sírkövön Lichtlerné Rapcsányi (Rapp) Vilmaként szerepel, holott ő leánykori nevét nem magyarosította. Rapcsányi Jakab felesége 22 évvel élte túl férjét. Nehezen élt az özvegyi nyugdíjból, bérbe adta a zongorát is. Társa halála után azonban hamarosan feltűnt „bizonyos illetékeseknek”, miként is élhet egy orvos özvegye Szeged belvárosában egy háromszobás lakásban. A naponta templomba járó, „klerikális” idős hölgyet kilakoltatták. Az Apponyi utcában

lévő kisebb lakásból a Fekete-házra látott, ahol férjével élt. De ezt is kiigényelték, s a Rózsa utcába kellett költöznie, a város szélére, egy még kisebbbe. Sorra adogatta el a bútorokat, a zongorát, a tekintélyes könyvtárat, hogy megélhessen.

Testvérének, Karl Arankának fia, Háznagy András 1948-ban hazatért a hadifogságból. Kiszomborban élt feleségével, s velük egy utcában lakást szerzett az özvegynek. Karl Aranka halála után a Háznagy családhoz költözött, s velük vissza Szegedre. Itt halt meg 1968. június 3-án, férje születésnapján.

Rapcsányi Jakabot, Baja monográfusát – csak a szűk családi kör részvételével – Szegeden temették el 1946. augusztus 8-án, a Bajai úti protestáns temetőben. Egy eladott perzsaszőnyeg árából, egy héttel azután, hogy megjelent az új pénz, a forint.

Utóhang (érzések, gondolatok)

Egy tanulmány megjelenésekor a kutatás története úgy tűnhet, nem lehet izgalmas, bár igen gyakran detektívtörténetbe illő, ezért néhány epizódot hadd villantsunk fel.

Érdekes már maga az is, miért indultunk Rapcsányi (Rapp) Jakab nyomába. Igen prózai ez az epizód, ugyanis megkeresték a szerzők egyikét a bajai múzeumban, miszerint mit tud Rapcsányi Jakab leszármazottjairól, rokonairól, ugyanis a Baja-monográfiát az Interneten kívánnák közkinccsé tenni, s szeretnék tudni, kiket is illet a jogdíj. Valójában ekkor döbbsentünk rá: a városban senki sem tud semmit Rapcsányi (Rapp) Jakabról. Hirtelen ötletből indult a „nyomozás”, de közelmúltunk sok-sok megválaszolatlan kérdését vetette fel ez a kutatás.

A szerzők egyike azonos vezetéknevet visel hősünkkel, s így változatos rokonságban is áll vele: Rapcsányi Jakab fia, unokaöccse, testvére is volt az idők folyamán. Alapot adott a rokonításra az is, hogy mindkét család jánoshalmi kötődésű. Az azonosság azonban csak annyi, hogy mindkettőt Rapcsányinak hívják.

Elindultunk tehát Rapcsányi Jakab nyomában, s először Jánoshalmára mentünk. (Valójában hárman utaztunk, nyomoztunk: jelen szerzők és Zarka Magdolna, kinek munkáját ezúton is megköszönjük.) Vavró Ferencné, Joli Jánoshalma jó ismerője segített felkutatni azokat, akik emlékezhetnek rá. Bizony igen kevesen, s ők is fiatalok voltak a harmincas évek elején. Apró, szinte csak odavetett félmondatokból kezdték kirajzolódni egy arc, igaz homályo-

san, egy kép, egy festett, nyírott bajusz, egy alacsony ember, kinél felesége magasabb, ezért magasított cipőt hordott. Arra a kérdésre, honnan jöhetett Jánoshalmára, olyan egyértelmű volt a válasz, hogy szinte ostobának éreztük magunkat: „Honnan? Nyilván Bajáról.” A jánoshalmiak (jankováciak) számára Baja jelentette a várost. Hasonló volt a vallására vonatkozó kérdésre a felelet: „Mi lehetett más, mint katolikus! A Klein doktor volt zsidó orvos Jánoshalmán”. Megtudtuk, hogy gyerekük nem volt, azt is, hogy „Csak Bajára mehetek vissza.” Valóban, Jánoshalmáról Bajára költöztek, de nem vissza, hiszen soha sem voltak bajaiak.

Jánoshalmi utunk után a Felső-Bácska c. lap számait néztük át, melynek teljes sorozata nem a kiadó székhelyén, Jánoshalmán, hanem a bácsalmási könyvtárban található. (Bácsalmás évtizedekkel ezelőtt felismerte, hogy a bekötött évfolyamok megvásárlásával valóságos kincsré tesz.) Bácsalmásra buszoztunk, s a folyóiratból sok mindent megtudtunk az orvos és ember tevékenységéről, születési helyéről, idejéről. Halálának dátumát azonban nem, pontosabban csak annyit, hogy 1935-ös nyugdíjaztatása után feleségével Bajára költözött.

Átnézve a bajai katolikus halotti anyakönyveket, nem bukkantunk nyomára, s egyetlen bajai temetőben sem nyugszik, pedig Rapcsányi Jakab neve a bajai újságokból 1938 körül eltűnt. Egy szerencsés beszélgetésnek köszönhetően megtudtuk, hogy a bajai katolikus anyakönyvekben hiába is keressük, mert evangélikus vallású volt. A Rapcsányi Jakabéknál utoljára szolgáló leány, Dobos Erzsébet, aki ma Budapesten él, elmondta, hogy a „Bella asszony ugyan katolikus volt, de a doktor evangélikus”. Tőle tudtuk meg, hogy Baján, a Szent Antal u. 8. számú házba költöztek Jánoshalmáról.

A budapesti Orvostörténeti Múzeum Könyvtárában többféle orvosi évkönyvet, bibliográfiát, címtárat találtunk, s az egyikben Rapcsányi Jakab szegedi címe szerepelt 1942-ben, utoljára 1947-ben. (Igaz, ekkor már egy éve halott volt.)

Szegedre utaztunk, s először a házat kerestük, melyet az orvosi címtár jelzett: Somogyi u. 20. Itt senki sem emlékezett Rapcsányi Jakabra. Később derült csak ki, hogy Szegeden a mai Somogyi u. 13. számú házban laktak (a két világháború között Somogyi u. 20.), ami Fekete-ház néven ismert.

A szegedi evangélikus tiszteletes, Cserhádi Sándor készségesen segített a sír meg-

A Rapcsányi család sírhelye

találásában. A Bajai úti temetőben külön részben található a protestáns temető. A hármassírparcellán magasodó sírkövön a Dr. Rapcsányi család felirat szerepel, s rajtuk kívül sok-sok számunkra idegen név.

Hónapok teltek el, s mi még egyetlen fényképet sem láttunk Baja város monográfusáról, az újságokban akkoriban nem dívott a fotó, no meg kis vidéki lapocskákról van szó, bár közelmúltunknak ezek alapvető forrásai.

Olvastuk a sírkövön látható családneveket: Karl, Lichtler, Háznagy, Romvári,

Plachy. Kik ők? A rokonok, leszármazottak tudhatnak-e valamit is Rapcsányi Jakabról, vagy ő is olyan reménytelenül elvesz számunkra, mint szülőfaluja, Bulkeszi?

Hűvös, őszi temetőjárásunkat Szegeden kései ebéddel fejeztük be, no meg a hogyan tovább kérdéseivel folytattuk. És jött a nagy gondolat: Nézzük meg a síron látható nevek közül, hátha találkozunk valamelyikkel a szegedi telefonkönyvben. Szerencsénk volt: a Háznagy név volt ábécében az első, s több ilyen nevű szegedi lakos is szerepelt a telefonkönyvben. Dr. Háznagy Andrásné pedig abban a Mérey utcában, mely a buszmegálló felé útba esett. Becsöngettünk. Egy hölgy hangja szólt a kaputelefonba, s bebocsátást nyertünk ismeretlenül is. Húsz perccel a bajai busz indulása előtt Rapcsányi Jakab egy lombfűrészszel készült vékony falemezre ragasztott, Karlsbadban készült barnás fotóról nézett ránk: festett, nyírott bajusszal, kalapban, magasított sarkú cipőben kissé előrébb állva a nálánál magasabb feleségénél.

Hamarosan visszatértünk Szegedre, hogy beszélgethessünk dr. Háznagy Andrásné Romvári Olgával, kinek férje Rapcsányi Jakab feleségének volt rokona. Tőle tudtuk meg dr. Óhegyi Géza nevét, aki hősünk leánytestvérének, Lichtlerner Rapp Vilvának unokája, s feleségével Bu-

A Rapcsányi család sírfelirata

dapesten élnek. Tőle sok-sok fénykép és emlék, iratanyag került elő, még Bajáról is, hiszen a gyermektelen Rapcsányi házaspár gyermekeként szerette őt.

A többi már a kirakó játéknak tűnik, de ennél sokkal több. Rapcsányi Jakab, a rejtőzködő, a sokáig arctalan, elfelejtett, csak nevében élő, a helytörténet mégis máig meghatározó alakjának, Baja monográfusának – s megannyi csak nevében élőknek – kései emlékezete.

Merk Zsuzsa – Rapcsányi László

„A jövőnek minden virága benne van a napi magvakban”

A címben szereplő kínai közmondás az Erdei Iskola Egyesület mottója. A csapat Baját szemelte ki célpontjává, és június 23-tól 26-ig városunkban tartotta XVI. országos találkozóját.

Az erdei iskolázás a környezeti nevelés egy szelete csupán, ám oktatási-nevelési hatékonyságát tekintve mással nem helyettesíthető szerepet tölt be a gyermekek környezettudatos szemléletformálásában. Bár a kormányzatnak egyre kevésbé sikerül finanszíroznia ezt az elviekben támogatott nevelési szintet, az egyesület tagjai elhivatottan küzdenek létjogosultságáért.

Az egyesület célja elsősorban pedagógiai: egyesíteni azokat az intézményeket, személyeket, akik a természeti és épített környezetet a megismerés és a cselekvési kultúra elsajátítása terepének tekintik, elősegítve a fenntartható fejlődés megvalósításához szükséges értékrend, viselkedés kialakítását.

Másfelől szoros együttműködésre törekszik a helyi önkormányzatokkal, gazdálko-

dási szervezetekkel, amelyek tulajdonosi hasznosítóként érdekeltek az adott környezet megóvásában, fejlesztésében. Kezdeményező szerepet vállalt a regionális összefogások létrejöttében, kapcsolatokat ápol olyan társszervezetekkel, amelyek intézményi vagy civil szerveződéseként az erdei iskolázás feltételeit biztosítani képesek.

Ennek az összefogásnak példája a Lehoczky János Díj, melyet az Erdei Iskola Egyesület a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége és az Erdei Iskola Program támogatásával alapított.

A fent említett célok szem előtt tartásával várta házigazdaként az EJF Gyakorló Általános Iskolája a résztvevőket, akik találkozhattak azzal, milyen ERDEI ISKOLÁT csinál Baja. Terepi foglalkozásokon Gemenc élővilágába és ennek megismerésébe tekinthettek be. A programok az erdő, a fa témakör köré csoportosultak, feltárva ennek a hagyományokban és a művészetekben megjelenő szimbólumait.

Városunk mediterrán hangulata megérintette az ide látogatót. Történelmének, néprajzi sokféleségének feltárása múzeum-pedagógiai módszerekkel mutatta be a mézesbábos, a képfestő és a restaurátor szakma rejtjelmeit. Ezzel nemcsak megmutatta a hagyományainkat, de minden résztvevőben az egymás iránti elfogadás és tisztelet példája fogalmazódott meg.

Jó volt ezen a négy napon bajainak lenni.

Beck Anna

Helyreigazítás

Lapunk júliusi számában dr. Dániel József *Egy nagyhatalom felemelkedése* című írásába értelemzavaró sajtóhiba került. Togo admirális hadparancsának első mondata helyesen: „Országunk győzelme vagy bukása függ ettől a csatától.”

Vígh László

1929-2005

Az Eötvös József Főiskola művészeti tanszékének nyugalmazott vezetője, városunk zenei életének évtizedeken át meghatározó egyénisége június 4-én váratlanul elhunyt. Itt közölt, utolsó fényképe az 1960-ban végzett tanítóképzős évfolyam találkozásán készült 2004 novemberében. Akkor is – és egész életében – hálás tanítványok sokasága vette körül. Szerették, joggal. Tudták, tudják, hogy nagy kincset kaptak tőle: a zene szeretetét.

Vígh László Budapesten született, de falusi környezetben, a Szolnok melletti Tószegen töltötte gyermekéveit. Nagypapa a falu kántortanítója volt, ő vezette be a zene világába. Nyolc évig a szolnoki Verseghy gimnáziumban tanult, majd 1950-től 1956-ig a Zeneakadémia növendéke volt. 1953-ban megnősült, évfolyamtársát vette feleségül. Lányuk 1956 tavaszán született. A frissen végzett házaspár az év szeptemberében Baján jutott letelepedési lehetőséghez. Ő az akkor még középfokú tanítóképzőben kapott állást, felesége a zeneiskola tanára lett. Mindketten nyugalomba

vonulásukig hűek maradtak akkor elfoglalt munkahelyükhöz. A tanítóképző középiskolából később felsőfokú intézet, majd főiskola lett, de Vígh László célja változatlan maradt: mindvégig a zene iránti fogékonyságot oltogatta hallgatóiba.

Tanári munkája mellett 1958-tól a városi Liszt Ferenc Kórus karnagyaként tevékenykedett. Szakértelmével, megnyerő vezetési stílusával igen hamar összetartó, kiváló teljesítményekre képes együttest formált az énekkar tagjaiból. Elnyerték a hangversenykórus minősítést, több alkalommal szerepeltek a rádióban, televízióban, és a szomszédos Zombortól a távoli Dániáig Európa számos országában felléptek. Vezetése harmincöt éve alatt a kórus több mint háromszáz művet mutatott be.

Az élete során kapott tucatnyi helyi, megyei és állami kitüntetés jelzi, hogy Vígh László munkásságát széles körben elismerték és becsülték. Ezek közül az utolsót, a *Baja városért* kitüntető díjat 2004. december 18-án vehette át.

Bálint László

Laci bácsi emlékére

Csak az elmúlt évben lehettem tanítványa, mégis nagyon sokat köszönhetek neki. Tudom, nem csak én, minden diákja rajongott érte. Mindegyikükkel bensőséges kapcsolatot alakított ki, órai élvezetek voltak, és bármilyen kérdéssel fordultunk is hozzá, tudása, olvasottsága révén mindig tudott segíteni. Nemcsak szakmailag, hanem emberileg is nagyon sok mindenre tanított. Ha valahányszor, amikor mosolyt csalt az arcomra, kezembe kaptam volna egy csillagot, már az egész égbolt a tenyeremben lenne.

Amiért én különösen sokat köszönhetek neki, az az, hogy hitt bennem, támogatott, és beszélgetéseinkkel olyan erőt adott, amelyet előtte soha senkitől nem kaptam. Ezért sikerülhetett a felvételi vizsgám, ezért kezdhetem meg ösztől felsőfokú zeneművészeti tanulmányaimat. Igyekszem majd szorgalommal, becsületos, kemény tanulással meghálálni mindazt, amit értem tett.

A hirtelen bekövetkezett, váratlan halál egy nagyszerű tanárt, egy fáradhatatlan, segítőkész és sokoldalú embert ragadott el tőlünk.

Bálint Fruzsina

In memoriam Vígh László

Egyetlen munkahelyén, városunk tanítóképző intézményében diákja, majd kollégája voltam. A tavalyi augusztusi képzős osztálytalálkozónkon még élőben mondhatta el a megelőző öt év személyéhez fűződő néhány epizódját, amelyeket megnyugvással hallgathattunk. Az egészségi állapotában jelentkező, általa jelzett szimptómák még több évet sejtettek, s így, amikor kérésére lakására kísértem, a következő találkozóra invitáltam. Nem is gondoltam arra, hogy ezt már nem teljesítheti. De az utolsó középiskolai képzős osztályának a halála utáni hét végén esedékes hasonló összejövetelére is hiába várta Antal Pista, Berényi Tibi, Beszedics Karcsi, Bondor Béla és a többiek... Az említett osztálynak utolsó éveiben osztályfőnöke is volt. Talán a sors rendezte úgy, hogy a kedvencei közül való Szalai Gyula tanítványával egy kórteremben – utolsó leheletéig – teljesítette a tanítványával történő jelképes találkozást. Utolsó éber perceiben felvillanhatott elméjében egy hajdani dátum: 1956. június 5-e, diplomája kézhez vételének napja. A halálos kór nem engedte meg, hogy 49. évfordulóját megérje: június 4-én elment.

Amikor Vígh Laci bátyánk pályáját kezdte, mi még a tanítói pályára készül-

tünk. Ő 1990. február 1-ig hű maradt munkahelyéhez, városunkhoz, hisz családstul ide kötötte életét. Dinamikus, megnyerő egyéniségével, különleges pedagógiai érzékével, tapintatával, jó szervező készségével végezte tanári tennivalóit, s mellette igazi kóruskultúrát alakított ki, s vitt el nemzetközi magaslatokig mind a fiatalok, mind a felnőttek körében. Jómagam – mint a többi középiskolás ifjú is – az első időszakban nem a zeneélvezet gyönyörei miatt jártam a város valamennyi középiskolájából verbuválódott ifjúsági vegyeskórusba, kezdetben a gyengébb nemhez tartozó kórustagok jelentették a nagyobb vonzerőt. Amikor azonban már előadásra érett művekkel léphettünk fel a város nyilvánossága előtt, az énekezeti hanghatások élvezete is mágnesként kezdett hatni. „Még egyszer kérem az utolsó sort!” – hangzott karnagyunk kérése. S ez mindaddig ismétlődött, amíg a mű záradékanak hangzása nem bizsergette hátbőrünket.

Sosem felejttem el az első próbákat, amelyeken Haydn Évszakok című kórusművének Tavasz részletét vettük. Akkor ismertük meg a mosolygós, csillogó szemű, bájos feleségét, Magdikát. A „jőjj,

szép tavasz” zenei motívum szövegét így is énekelhetnénk, súgtam a mellettem álló kórustagnak: Jöjj, szép kedvesem! – hisz prozódiaiban teljesen megegyezik! Szinte szárnyaltunk, amikor a Vigh házaspár, egymást váltva, vezetett be bennünket a csodálatos zenei világba.

A kórus tagjai szinte egy nagy családdá kovácsolódtak össze az évek során, sőt házassággal végződő kapcsolatok is szövődtek. Bámultuk Laci bácsi abszolút

hallását, átlagon felüli memóriáját. Évtizedek múltán is megismerte legtöbb tanítványát, nevükön nevezte őket, sőt apróbb emlékeket is fel tudott idézni személyhez szólóan.

Intézményünk belső életében becsülettel, maradéktalanul elvégzett minden kapott feladatot. Tanítványai, kollégái, ismerősei számára méltán lehet példakép! Szakmai kisugárzása a város, a megye, az ország határain túlra is hatást gyakorolt.

Laci bátyám! Tanár úr! Karnagy úr!

Téged, aki a „vox humana” felkent művelője, a tiszta harmóniák alkotója és élvezője voltál – ha a földi életedben nem sikerült is az összhangot minden esetben megteremtened –, az itt maradtok nevében kérlek, próbálj meg ezután segíteni a szférák zenéjének tökéletesítésében, hogy az az egész emberiség számára végre érthetővé és élvezhetővé váljék!

Dr. Laki Ferenc

Búcsúszavak Vigh Laci halálára

Hát elment a karnagy úr is! A tanár úr! – vehetik tudomásul a hírt távoli ismerősei. Meghalt Laci bácsi – mondhatják volt tanítványai, hallgatói. Itthagytak bennünket a Vigh Laci – sóhajtjuk mi, egykori barátai, közvetlen munkatársai. Így, névelővel szoktuk emlegetni ugyanis, mert neve, a Viglaci, fogalomná vált. Elment az élők örök útján.

No, ne marhaskodj, Fehér! – hallom lelki füleimmel sztentori hangját, látom szemem huncut villanását, mert soha nem szerettem a mindennapi életben a kimódolt mondatokat, a fennkölt pátoszt. A lélek legmélyebb rezdülései, a szív legmagasabbosabb érzései, a gondolatok szárnyalása nem volt idegen mégsem tőle, ám ezeket nem szavakkal, hanem muzsikával tudta igazán kifejezni. Tanúsítja ezt az az átéltség, ahogyan megszólaltatta Lassus, Liszt Ferenc vagy Bartók műveit legkedveltebb „hangszereim”, kórusaival.

Alapjában véve ő mindig megmaradt olyanoknak, amilyenek diákkorában megismertem: olyan egy tönkből kifaragott rusztikus falusi gyereknek, ahol a legmélyebb barátság jele volt, hogy egymást nem keresztnevével szólítottuk. Ez a beszéd és viselkedési stílus nemzedékünk sajátossága volt. Kétségtelen, volt benne valami parasztos, férfias vagy tán inkább katonás vonás. (Milyen furcsa, még meg kell szoknunk a kifejezést, miszerint múlt századiak vagyunk, annak is az első feléből, egy más világból valók!) Nekünk még 38 a Felvidéket, 40 Erdélyt jelentette. Voltunk levették és letünk DISZ-esek. Kortársunk volt Horthy Miklós és Rákosi Mátyás. Velünk kezdett a magyar falu népe betörni a városba, mi árasztottuk el az iskolákat legnagyobb tömegben. Laci is ebből a világból jött. Gyerekkori emléke, hogy 44 nyarán ott lapult a tószegi határban, miközben a Liberátorok a tíz kilométerre fekvő Szolnokot bombázták, s még alatta is *döngött dajkálva* a föld.

Tószegi gyerek volt. Fölcsilant a szemem, ha ingerkedve-nosztalgizva *no, te tószegi* megszólítással fordultam hozzá. Egyébként 1946-ban ismerkedtem meg vele, amikor az iskola bejáróként számomra csak úgy folytatódhatott, ha a félegyházi gimnáziumot a szolnokival cserélem föl. Hej, de szép világ volt! Mi, bejárók a szétbombázott szolnoki pályaudvarra mindenféle ócska vasúti kocsikból összeállított kicsiny gőzmozdonyok által vontatott egyes szerelvényekkel érkeztünk meg naponta a félegyházi vonalról. Lehattunk vagy harmincan kécskeiek, bögiek, vezensenyiek, tószegiek. A vasúti kocsikban furnérlemez pótolta az üveget, nyárfá padok az üléseket. Persze a fűtés nem működött, s a vonatok – főként ősszel – három-négy órát késtek. Hétfő reggelként a tószegi állomáson a vállukon átvett botokon lógó horgokra akasztott tejeskannákkal megjelenő, a szolnoki piacra igyekvő parasztasszonyok között szállt föl hozzánk a három Vigh fiú: Bubu, Laci meg Sanyi. Laci nyakában rendszerint ott lógott harmonikája, táskáját valamelyik testvére cipelte. Egyenesen a vasárnapi bálból jött, ahol egész éjszaka muzsikált. S ha már ott van a hangszer, hát Szolnokig szóljon a nóta. Laci játszott, mi meg önfeledten fűjtük: *Fehér az akácfa, fehér az akácfa virágja...* Meg azt hogy: *Egy asszonynak kilenc lánya, így szokta számlálni...* Belefeledkeztünk a Laci zenélésébe. Mit törődünk azzal – tán nem is tudtuk – hogy magyarok százezrei most a nagy Szovjetunió légereiben sínylődnék. Az sem érdekelt bennünket, hogy foltos ruhában, rossz bakancsban járunk, hogy a fagy beleáll az ujjainkba, s tantermeink is hidegek. Fűjtük a Laci zenekíséretével: *A bogárdi bíró háza, sárgára van kipingálva.*

Verseghy-s diák volt, a szolnoki Verseghy Ferenc fiúgimnázium tanulója, egy évvel fölöttem járt, így hát nem osztály-,

csak iskolatársak lehettünk. Tudom, mert mesélte, hogy gimnáziumi énekstanárunkkal, Kóbor Antallal nemegyszer együtt mentek a vártemplomba, hogy ott egymást váltva orgonáljanak. Hangszertudását hazulról hozta, hisz nagyapja a tószegi katolikus templom kántora volt, tőle kapta a zenei indíttatást, s az első leckéket. Nyilván zenei tudása nem versenyezhetett olyan városi fiatalokéval, akik zeneiskolai képzésben részesültek, zeneszeretete, muzikalitása miatt mégis sikerült felvételiznie a budapesti Zeneakadémiára, ahol kitűnően megállta a helyét, s karvezető-énektanár képesítéssel 1956-ban elfoglalhatta élete egyetlen – első és utolsó – állását a bajai tanítóképzőben.

1956 egy korszak töréspontja, Lacinak egy pálya kezdete. Élete azt példázza, hogy miként lehet egy teljesen ismeretlen városban meggyökeresedni, köztisztelőben álló emberré, nélkülözhetetlen személyiséggé válni. A képzőben éneket és zongorát tanított, énekkart vezetett. A főiskolává válás után tanszékvezetője lett a művészeti nevelés tanszéknek. Tevékenysége nem szűkölt le az iskolai tanításra. Létrehozta a Liszt Ferenc Kórust. Helyi, magyarországi és külföldi szerepléseinek sikerei bizonyítják, hogy kitüntetéseit megérdemelte.

Évtizedekig tudtunk egymásról, de soha nem találkoztunk, bár Bajához nincs messze Bátya. 1975-ben aztán ő üzent nekem: „Te Fehér, most ment tőlünk nyugdíjba a Drumár Laci. Nem volna kedved elfoglalni a helyét? Pont ilyen tantárgypedagógusra volna szükségünk, mint te vagy, aki évtizedes általános iskolai tanítási tapasztalatokkal rendelkezik.” Így kerültem oda, ahol Laci vezetésével olyan pedagógus és művész személyiségek tanítottak, mint Weintrager Adolf, Klossy Irén, Kovács László, Szalontai György, Dobai Tamás, Sasi János, Horváth István. Egy bensőséges pedagógusképző műhely jött létre.

Lacinál jobb vezetőt el sem lehetett volna képzelni. Teljességgel megbízott bennünk, tudta, hogy lelkiismeretesen végezzük dolgunkat, ezért nem zaklatott bennünket állandó ellenőrzésekkel. Számon tartotta és elismerte valamennyiünk alkotó tevékenységét. Tanszékvezetői szobájába mindenkor bátran beléphettünk, elmondhattuk

problémáinkat, s azokon ő igyekezett segíteni. Felejthetetlenek a tanszék kötetlen összejövetelei, a névnapok, a halászlé vacsorák. (Ez utóbbi főzésében ő is mint neofita bajai, jeleskedett.)

Elment a *Viglaci*. Gyászolja családjáé és a város. Élete munkásságának emléke és tanulsága azonban itt marad nemcsak fele-

sége és leánya, hanem volt hallgatói és munkatársai szívében is. Életműve bizonyára témája lesz még számos főiskolai dolgozatnak, s ha egyszer még megírják Baja város művelődéstörténetét, a Vigh László munkásságát ismertető fejezet a kötet legfényesebb lapjait fogja képezni.

Fehér Zoltán

A világ legkisebb madara lépegetni kezd...

Bálint Attila kiállítása

A világ legapróbb, leghalkszavúbb madara beröpül az ablakon.

– Hoztál-e valamit? – kérdi egy bajai emberke (egy banktisztviselő).

– Csőrömben kenyérmorzsát, angyaltolat a szárnyamon.

– Értesz-e valamihez?

– Nem értek semmihez.

– Akkor mit akarsz ezen a világon?

– Egyet ha lépek, a lábnyomom tollhegyvirág, kettőt ha lépek: köd falú vár, ha pedig hármát sóhajtok, apró templom harangja kondul.

– Legyen a neved Attila, az apád én vagyok – mondja a bajai emberke. És Attila, a világ legkisebb madara egy tenyérnyi papírlapon lépegetni kezd.

Lába, keze nyomán pedig megszületnek finom eleganciával rajzolt tájai, emberkéi. Úttalan utak, elíziumi mezők, kies és kietlen partvidékek, házak, kertek, egyszer volt utcák, vizek, viharok, csokornyifák, templomtornyok, feszületek: ember-világ és szív-világ. Festő és modelljei: költők, írók, szavak, gondolatok – egyszóval a Bálint Attila-i világegyetem.

Napjaink sokféleképpen szorongatott világában, zsúfolt, vak és süket hétköznapijainkban mi magunk észre sem vesszük, amit Attila meglát: az élet nyüzsgő tenyészetét, a levegő vibrálását, a köd szürke színe mögött ezernyi árnyalatát, énünk sokszor rejtőzködő, jobbik voltát, a suttogó fohászok erejét.

Márait olvas, Dzsida Jenőt, Szent Ferenc gondolatait, Pilinszkyt és József Attilát... Újra és újra olvassa őket, mert számára képzőművészeti értelemben is nagyon sokat mondanak. (Mindez szemmel látható és olvasható is.) A maga eszközeivel valami hozzájuk hasonló, hozzájuk hasonlítható szeretne kifejezni. Nem nevezném hát illusztrációnak ezeket a gondolati műveket, grafikákat. Mert általuk sokkal inkább olyan rekvizitumokat igyekszik beültetni a grafikákba, amelyek nem a képzőművészet, hanem a költészet, az irodalom, a filozófia világából, kisugárzásából erednek.

Az irodalmi, esztétikai, filozófiai, bibliai képeken – túl Jónáson, Krisztuson vagy Júdácson, hívóként és vallásmentesen is a szeretet, az őszinteség, a hűség jelenik meg. A vágy fogalmazódik meg egy igazi, őszinte és szerethető, emberséges világról.

Elnagyolásra hajlamos korunkban, amelyben úgy tetszik, mindinkább csak a nagy számok törvényei szerint igazgatják a dolgokat, Bálint Attila igazi humanistaként újra a humánus részletekre figyel. A kicsi részletek fölé hajol, hiszen az igazán fon-

tos dolgokat csak egészen közelről lehet látni. Taszítja a hétköznapi prózaisága, felületessége, ezért alkotás közben elfordul az emberektől, s kivonul az ő kicsi szigetére, ahol senki sem zavarhatja. Nem Voltaire-i kivonulás ez, sokkal inkább Baudelaire attitűdjére emlékeztet, aki himnuszt írt a szépséghez. A szépség, az ideák, a megszépült múlt, mesemondó képeinek külön ideje, külön világa az a hely, amelyben Bálint Attila valóban jól érzi magát. Sajátos, karakteresen megrajzolt tájait,

Restaurálás

„emberkét” egyfajta virtuális térben helyezi el. Ez a maga teremtette dimenzió azonban nem másolata a valóságnak. Reális és irreális tájak, motívumok kombinációjából alakítja ki képeinek terét, s ez váltja ki a nézőből az egyszer volt, mégis sehol sincs élményt. Főlnagyított vagy leki-csinyített, néhol elrajzolt alakjai csak erősítik ezt a különös hatást.

Szuggesztív erejének, hatásának másik okát abban látom, hogy Attila mérhetetlen pontossággal, világosan, tökéletes biztonsággal ülő vonalakkal dolgozik. Összekuszálódott világunkat nem kívánja képeivel még jobban összekuszálni. (Hiszen ha valaki képet akaszt a falra, nemigen szereti, ha ijesztgetik.)

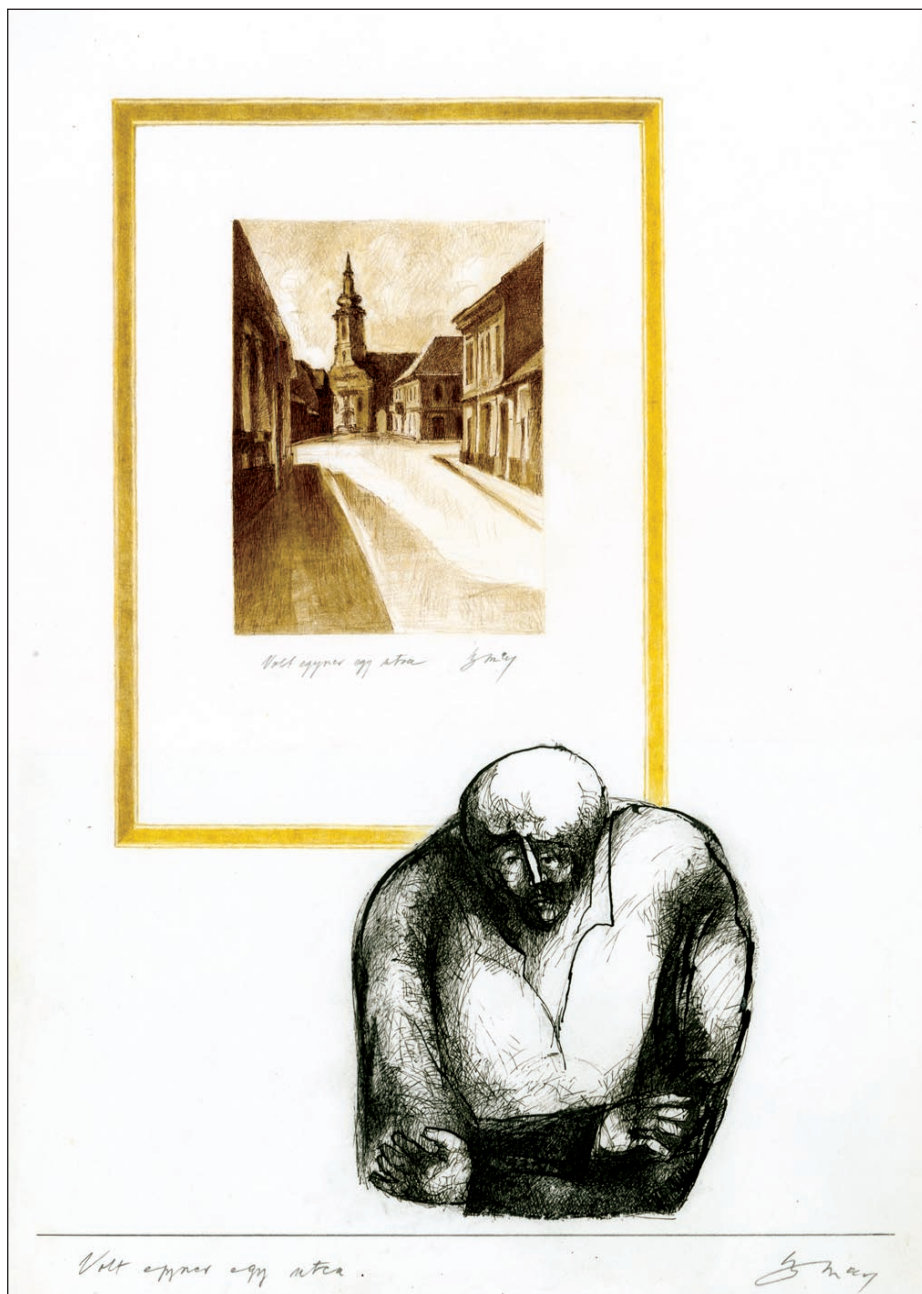
Bálint Attila nem ijesztget minket – inkább vágyat ébreszt. Vagy felébreszt illúziókkal teli világunkból. Hahó!!! Nem látsz a szemedtől?! Mi lesz veled emberke? Mi lett belőled – mi lett belőlünk?!

Tegyük el, ami megmaradt! Nem emlékebe, sokkal inkább mintának. Zárjuk üvegbúra alá, ahogyan Attila teszi. Bár nehéz a természetes világot üvegbe zárni, az életet megmerevíteni, konzerválni, hiszen üvegbúra alatt – levegő nélkül – elszorvad minden. Bálint Attila üvegburája viszont olyan, mint a küszöbön kívül rekedt napfény: betakarja, simogatja a földet, megőrzi és felkészíti a téltre.

Az üveggalitka titkát nem, de kincsét megosztja velünk: egy képet egy külön világból, egy külön időben. Valami szép táj lenne rajta: valóság is, meg tünemény is: elíziumi mező – boldogsággal, mely ott van, és mégis eltűnőben.

Kovács Zita

A kiállítás szeptemberig tekinthető meg a Belvárosi Bemutatóteremben hétköznap 10-13 és 15-18, szombaton 9-12 óra között.

Volt egyszer egy utca

IDEGENKÉNT AZ ŐSHAZÁBAN

Az elűzött észak-bácskai németek beilleszkedése Nyugat-Németországban

2. rész

A menekülttáboroktól a kényszerlak-helyekig

A szervezett kitelepítési akciók révén elűzött magyarországi svábok egy gyakran napokon át tartó, emberhez méltatlan körülmények között történő vasúti szállítás és hosszabb ausztriai kitérő után érkeztek meg Németország területére. A hosszú út során a szállítás közönséges marhavagonokban történt, amelyekben nagy volt a zsúfoltság és minimális a higiénia. Ráadásul a magyar

hatóságok túlkapasai miatt sokaknak a csomagja is elveszett. Így nem csoda, hogy még az amerikai zóna katonai parancsnokának, Lucius D. Clay tábornoknak is feltűnt, milyen sok magyarországi menekült érkezett csomag nélkül, fagyoskodva és kiéhezve az általa irányított megszállási övezetbe. (A hiányos ellátás miatt az amerikaiak egy időre szüneteltették is a magyarországi menekültszállítványok fogadását.) A tábornok valóban nem túlzott: a vasúti ko-

csikban mindössze egyetlen vaskályha állt, a szükségét mindenki csak akkor tudta elvégezni, ha a szerelvény hosszabb időre megállt. A szállítványok egyébként az út megtételéhez szükséges időnél jóval tovább voltak úton, gyakran napokat is kellett egy-egy állomáson vesztegelniük, míg továbbindulhattak a kijelölt fogadóállomás felé. Ilyen körülmények között egyáltalán nem csoda, hogy számos idős ember és kisgyermek esett a hiányos higiénia, a zsúfol-

ság vagy a stressz áldozatául. A halottakat valahol útközben gyorsan kellett elföldelni; sokszor még a végső nyughelyet jelentő település nevét sem ismerve.

A hosszadalmas út végén az elűzöttek valamely menekülttábor vasútállomásán léptek először német földre. A menekülttáboroknak többféle típusa volt, közülük az út első állomását az ún. határ menti fellevevőtáborok jelentették, amelyeknek szerepe elvileg csak a menekültszállítványok regisztrálása, a menekültek tartományon belüli elosztása és útnak indítása, esetleg más tartományokba történő átirányítása volt. (Ilyenkor az eredetileg egy szállítvánnyal érkezőket gyakran szétválasztották, vagy másokat csatoltak hozzájuk.) A Magyarországról érkező menekülttranszportok a legtöbbször a bajorországi Piding és Passau táborába futottak be, ritkább esetben a Hessenben lévő Bebra település volt a szerelvények végállomása. Ezekben a táborokban azonban csak rövid időt (legfeljebb 2-3 napot) töltöttek el, már csak azért is, mert legfeljebb 1500-3000 embert lehetett az egyszerű barakktáborokban elhelyezni. A menekültek – az adatok felvétele után – itt kaptak először élelmet (igaz, jobbára csak pótkávét és tejport), és ha mindent rendben találtak, kiállították számukra a továbbutazáshoz szükséges papírokat. A regisztrálást a sokak által megalázónak érzett, a hírhedt DDT-vel történő fertőtlenítés és az egészségügyi igazolások kiállítása követte – az ún. határfelügyelők csak ezek megléte esetén engedhették tovább az akkor már új összetételű szerelvényeket, általában 400 fős csoportokra bontva az eredeti szállítványokat. Ez azt hozta magával, hogy akár rokonságok, faluközösségek tagjait is egészen másfelé irányították tovább, bár arra ügyeltek, hogy a közvetlen családtagok lehetőleg együtt maradjanak.

A határ menti tábor elhagyását egy újabb, több órás vonatút követte a kijelölt fogadóhelyek irányába. A megérkezést követő éjszakát itt is táborokban (az ún. kormányzati átmeneti táborokban) kellett eltölteni. Ezekben a táborokban azt próbálták elérni, hogy a menekültek az adott kormányzati kerület (Regierungsbezirk, kb. a mi megyéinkhez hasonló nagyságú közigazgatási egység) területén arányosan kerüljenek elosztásra. Ehhez a környékbeli települések fellevevőképességét előzetesen fel kellett mérni. Ha ez is megtörtént, a transzportokat újból kisebb csoportokra osztották szét, és útnak indították a már a „végleges” elhelyezésükre szánt városok és községek területén található ún. körzeti táborok irányába. Hosszabb pihenőre álta-

lánban itt volt először lehetőségük. Ezek a táborok többnyire nem a szó szoros értelmében vett barakktáborok voltak, hanem erre a célra tulajdonosuktól a hatóság által lefoglalt szállodák, fogadók, tornatermek, vagy a korábban a Wehrmacht által használt épületek voltak. Az itt eltöltött idő nagyon változó lehetett: a településen rendelkezésre álló ép lakóterek számától függően lehetett egyetlen éjszaka, de akár több hónap is. A magyarországi svábok annyiban viszonylag szerencsésnek mondhatták magukat, hogy olyan területekre irányították őket, amelyek érkezésük idején még nem voltak telítettek, így általában elég hamar elhagyhatták a zsúfolt és a helybeli lakosságtól szigorúan elválasztott – és ezért mindenféle gúnyos megjegyzéssel (Deszkaháza, Barakkfalva) illetett – menekülttáborokat. A menekülteket ezen izoláltságuk alatt egyébként is számos bántó megjegyzés érte: 50 kilós cigányoknak, hátizsákos németeknek vagy éppen jöttmenteknek csúfolták őket.

A menekülttábort elhagyva az elűzöttek családját általában magánházakba és -lakásokba költöztette a menekültügyi hatóság. Ezeket a lakrészeket a helybeli lakosságtól foglalták le, magyarán szólva gyakran a menekült családokat beköltöztették a helyiek mellé a lakás számukra kiürített szobáiba. A lakástulajdonosok és a menekültek formálisan albérleti szerződést kötöttek egymással, ám azt a tulajdonosok egyoldalúan nem bonthatták fel. A rendelkezésre bocsátott lakóterek között nagy lehetett a különbség. Az emberhez méltó szállás alapelveit persze még a legjobb szándékkal sem lehetett volna megvalósítani, hiszen az eredetileg egy családi háztartásra kialakított házakban most további 6-7 ember megfelelő elhelyezését kellett volna biztosítani. Így az is előfordult, hogy a menekültek szalmazsákokon aludtak, bútor egyáltalán nem jutott nekik. A lakástulajdonosok pedig egyáltalán nem lelkesedtek azért, hogy vadidegen menekülteket „telepítsenek a nyakukra”, így az sem volt ritka, hogy a hatóságnak a kijelölt lakásrészeket csak erőszakkal sikerült szabaddá tenni. Így ez a kényszerű társbérlet eleve konfliktusokkal indult, amelyek csak sokasodtak az együttélés folyamán.

A legnagyobb problémát az okozta, hogy a lakástulajdonosok és a menekültek privát szféráját nem lehetett teljesen szétválasztani, hiszen bizonyos helyiségeket (konyha, mosdó, WC) mindkét félnek használnia kellett (volna), s ez mindkét féltől türelmet igényelt (volna). A legfőbb vitaforrás egyébként a visszaemlékezők szerint a

konyha volt, hiszen azt mindegyik félnek nagyjából egyidőben kellett használnia. Állandó feszültségforrást jelentettek a gyakran csak tudatlanságból elejtett megjegyzések, a helybeli közösség megbontása a menekültek által, a babonák és a nyilvánvaló provokációk is (pl. az áram kikapcsolása, indokolatlanul magas bérleti díj, a WC használatának tiltása, stb.). Ráadásul menekülteket nemcsak lakásokban helyeztek el, hanem olyan épületekben (táncterem, tekepálya, kocsmá) is, amelyek korábban a helybeli közösségi élet fontos színterei voltak, s ezáltal a helyiek szórakozási lehetőségei is csökkentek „a menekültek miatt”. Persze a helyiek elutasításában nemcsak azok önzését kell látnunk, hanem azt a tényt is, hogy az őshonos lakosság maga is komoly ellátási gondokkal küzdött, így a menekültek érkezését afféle rájuk mért büntetésnek élték meg a megszállók részéről. Vagyonukban a helyiek maguk is károsodtak a háború alatt, sokáig azonban ezért nem kárpótolták őket, miközben látták, hogy a menekültek számos kedvezményben részesültek. Ráadásul az „új polgárok” a munkaerőpiacon hamarosan vetélytársként is jelentkeztek, így nem csoda, hogy az előítéletek csak hosszú idő múlva kezdtek megszűnni.

A Bácskából elűzött magyar svábok főképp bajor és württembergi parasztgazdák házaiba kerültek. Ez abból a szempontból előnyös volt, hogy élelmiszer-ellátásuk nagyjából biztosítva volt, ám mégis rengeteg konfliktust hordozott magában. A bácskai németek nagy része Magyarországon maga is önállóan gazdálkodó parasztember volt, ám rendszerint a helyieknél fejlettebb technikával és nagyobb birtokon dolgozott. A mások földjén történő „cselédmunkát” jó részük megalázónak érezte, ráadásul ezzel csak nagyon keveset lehetett keresni. Az együttélés nemcsak helybeliekkel volt kényszerű, hanem abból a szempontból is, hogy egy-egy menekült család több generációjának kellett ismételtelen összeköltöznie, miközben a fiatal családfelek többnyire még hadifogságban volt.

A menekültek és az őslakosok együttélése több évig is eltarthatott; egészen addig, amíg az állam által elindított lakásépítési akciók és kárpótlások, hitelfelvételi lehetőségek meg nem nyitották az utat az elűzöttek önálló otthonba költözése előtt, ami általában az 1950-es évek közepe táján valósulhatott meg.

Viszony a helybeliekkel

A menekülteket – függetlenül attól, melyik országból kerültek Németország területére – a helybeli társadalom idegennek te-

kintette, ugyanis több szempontból sem illeszkedtek a helyi közösségekbe. Különösen a kisvárosokban és községekben volt ez feltűnő, amelyek korábban zárt közösségeket alkottak, és ahol még a szomszéd településről érkező is sokáig idegennek számított. A bácskai menekültek azonban még egy külső szemlélő számára is idegennek tündek, hiszen már öltözkük is gyökeresen eltért a helyiekétől, s azt az őshonos lakosság primitívnek és elmaradottnak tartotta. (A bácskai sváb asszonyok ekkoriban még tradicionális, sötét színű népviseletet hordtak.) Legalább ilyen idegennek hangzott az általuk használt „sváb” nyelvjárás, amely jelentősen eltért mind a württembergi sváb, mind a bajor dialektustól, ráadásul abba a beszélők számára is észrevétlenül időnként magyar és délszláv szavak keveredtek. Így a helyiek jó része nyelvjárásukat elrontott német beszédnek tartotta. Az irodalmi németet a menekültek nagy része nem beszélt, bonyolultabb nyelvtani formulákat nem is tudtak sem kifejezni, sem megérteni. A nyelvi megértést azonban nemcsak az eltérő szókinés, hanem a különböző nyelvi szokásrendszer is nehezítette, egész más képp illik például köszönni, vagy mások a megszólítási módok is, amelyeket a menekültek – akiknek nagy része nemhogy külföldön, de szülőfalujától távol sem járt soha – persze nem ismerhettek.

Ennél is több problémát okoztak az eltérő viselkedési kultúrából származó konfliktusok. Míg Magyarországon a svábok között általános szokás volt a kedélyes csevegés a szomszédokkal, érzelmeik nyíltabb kifejezése vagy éppen a rokonok, közeli ismerősök arcon csókolása, addig a helybeliek mindezt tolakodásnak vagy az önuralom hiányának látták, és hűvösen elutasítóan reagáltak rá. Ugyanígy tiltakoztak bizonyos főzési szokások vagy éppen némely helyben nem gyakorolt, ünnepekhez kapcsolódó népszokás ellen is.

Nem volt elhanyagolható a helyiek és a menekültek viszonyában a felekezeti különbség sem. A döntő részben római katolikus vallású, erősen vallásos magyarországi svábokat nagyrészt evangélikus többségű körzetekben telepítették le, ahol kezdetben sokszor katolikus templom sem volt. Az új otthon vallásos életét az elűzöttek nagy része üresnek találta, katolikus templom híján más felekezetek istentiszteleteit látogatták, de többségük úgy érezte, nem találtak elég együttérzést és válaszokat sorssal összefüggő lelki problémáikra. A falusi evangélikus papság pedig egyenesen veszélyforrást látott a településére beáramló (katolikus) menekültekben, hiszen a sa-

ját felekezet dominanciája is megszűnhetett általuk. Az is igaz viszont, hogy a buzgó vallásos menekültek érkezése új impulzust adott a kistelepülések vallásos életének, amely egyébként – részben a nemzetiszocializmus vallástól elidegenítő hatása, részben a nagyvárosi evakuáltak jelenléte által – erre az időre jelentősen visszaesett.

Mindemellett izoláló tényező volt még, hogy az elűzött németek gyakorlatilag minden vagyonukat és régi kapcsolatrendszerüket, saját faluközösségükben megszerzett elismertségüket is elvesztették. A vidéki társadalmak eleve hajlamosak arra, hogy tagjait anyagi jólétük alapján ítélje meg, így a nincstelenné vált menekülteket a helyi közösség sokáig nem fogadta be tagjai közé. Sőt, eleinte a menekültek más csoportjaival sem volt felhőtlen a viszony; a polgárosultabb környezetből származó, nagyobb számban Németországba került szudéta- és sziléziai németek különbnek tartották magukat, és nem kívántak közösködni a „primitív” magyarországi és romániai németekkel. Így talán nem csodálható, hogy a magyarországi sváb menekültek új lakhelyükön is főleg az „öveik” társaságát keresték, és az első években sokuk legfőbb vágya a közeli hazatérés volt.

A helybeliek és menekültek közötti viszony csak évek múltán vált oldottabbá. Az egyik terep, ahol menekültek és helyiek kapcsolatát nem lehetett megkerülni, az iskola volt. A gyerekeket egymástól nem lehetett teljesen eltiltani, s közösen megszerzett élményeik, az együtt eltöltött szabadidő közelebb hozta őket egymáshoz. A visszaemlékezők szerint a diák megítélésében nem játszott szerepet a származása, bár a teljesítményre nyilván kihatóttak az elűzés során szerzett élmények. A gyerekek életkorukból adódóan könnyebben elsajátították a helybeli német nyelvjárást is, amelynek révén a helyiek könnyebben elfogadták őket. Az más kérdés, hogy a saját családban – amely éppen otthoni nyelvjárását kívánta megőrizni – e dialektus használata gyakran feszültség forrása lett.

A menekült fiatalok beilleszkedésében nagy segítséget nyújtottak a különböző egyesületek, önképzőkörök, zenekarok, sportklubok. A résztvevőket itt ugyanis bizonyos közös érdeklődés hozta össze. Igaz, ez inkább csak fiúk, fiatal emberek lehetősége volt, mert a régi hazában ezeket a szórakozási formákat szinte kizárólag férfiak művelték. A bácskai svábok számára előnyösnek volt mondható, hogy egykori lakhelyeiken a két háború között viszonylag gazdag kulturális és sportélet folyt, amelyet sokan az új körülmények között is folytat-

ni próbáltak. S az itteni hozzáállás vagy kiemelkedő teljesítmény is segítette a fiatalok elfogadását, bár ez egyáltalán nem jelentette az előítéletek azonnali megszűnését is. Egy visszaemlékező máig keserűen emlékszik arra az esetre, amikor az általa akkor már hosszabb ideje nagy kedvvel látogatott kórus tagjai közül az egyiknek eltűnt a pénztárcája. S ekkor azonnal az addig – látszólag – egyenrangúként kezelt egyetlen menekülthez terelődött a lopás gyanúja, akinek a kórustagok közösen kutatták át a lakását (!). S bár végül kiderült, hogy a lopást egy helybeli kórustag követte el, az ekkor keletkezett árkot nem lehetett ismét betemetni.

A helyi szokások, nyelvjárás átvétele mellett a közösséghez tartozás nyilvánvaló jelének számított még a menekültek vagyonszerzése és – főleg – házépítése. Ez utóbbi ugyanis annak a jele volt, hogy az egykori menekült jövőjét az adott közösségben képzele el, és már nem lehet többé nincstelennek vagy „háztársaságos németnek” csúfolni. A saját ház birtoklásának a bácskai németek szemében már a régi hazában is szimbolikus jelentősége volt, de itt még inkább így volt. Bár a házépítés csak nagy összegű kölcsönökből és segélyekből valósulhatott meg, de ezzel a menekült ismét a „maga urává” vált, és véget érték a kényszerű társbérletek is. Az pedig a helyiek elismerését is kiváltotta, hogy a rokonok, egy közösségből származók kölcsönösen segítették egymást, így a legtöbb magyarországi menekült már az 1950-es évek elején/közepén saját lakásba vagy házba költözhetett. Az ekkor épült házakban persze eleinte egy család két-három generációja élt együtt, ahol a társas együttélés bizonyos régi normáihoz is vissza lehetett térni. (Főleg, hogy nem volt ritka, hogy az egy közösségből származók egymás közelében vásároltak telket maguknak.) A magyarországi németek életében a régi hazában is a házépítés számított a fő luxusnak, s ez igazából az új körülmények között sem változott meg, így sokan később megszerzett vagyonuk nagy részét újabb házak építésébe fektették be.

A fentiek ellenére is elgondolkodtató, hogy több egykori menekült úgy érezte, hogy akkor érezte igazán otthon magát először Németországban, amikor a háza felépült, de még inkább akkor, amikor lakhelyükön a 60-as évektől kezdődően megjelentek az olasz, török, jugoszláv vendégmunkások és „gazdasági menekültek”, akikkel szemben a menekült és őshonos lakosok egységesen elutasító magatartást tanúsítottak.

A „vegyes házasságok”

Szociológusok szerint egy közösség társadalmi elfogadottságának legbiztosabb jele, hogy annak tagjai más csoportokba tartozókkal „biológiai-szociális” úton keverednek, azaz házasságkötések révén rokonságba kerülnek egymással. E tekintetben többféle statisztika is vizsgálható. Általában ugyanis igaz, hogy az ötvenes években elég magas volt a menekült és helybeli fiatalok között kötött házasságok száma (kb. minden 5. házasságkötés ilyen volt). Ezt nem utolsósorban az is magyarázza, hogy a fronton elesett vagy hosszú ideig hadifogságban lévő katonák hiánya miatt alaposan lecsökkent a házasságképes korban lévő férfiak aránya, ami – elvileg – a menekült férfiak esélyeit növelte. A nők kilátásai már kezdetben is rosszabbak voltak, hiszen a velük kötött házasságtól semmiféle hozományt vagy anyagi előnyt nem lehetett várni. További komoly akadályt jelenthettek a felekezeti különbségek, amelyeket a szülők kölcsönös tiltakozása miatt nem mindig lehetett áthidalni.

Ám a fent idézett statisztika meglehetősen csalóka. Nem minden menekültcsoport elfogadottsága volt azonos ugyanis a nyugatnémet társadalomban, és nem is mind egyikük mutatott akkora hajlandóságot a helyiekkel való keveredésre. Az észak-bácsi németek második generációja (amely már Németországban kötött házasságot) például szinte kizárólag menekültekkel házasodott, sőt a legjellemzőbb az volt, hogy a házastársak azonos faluközösségből származtak. Ennek nem az az oka, hogy régi kapcsolatok érték házassággá, hanem egy, az ötvenes években még többé-kevésbé tudatosan alkalmazott stratégia alkalma-

zásáról van szó. Ennek a lényege az volt, hogy az új kapcsolatokat is a szülőfaluban a családok között kialakult viszony, az ottani vagyoni helyzet határozta meg, bár ennek elvben már semmi jelentősége sem lett volna. Az ilyen házasságokat általában a család megnyugvással vette tudomásul.

Az is viszonylag gyakran előfordult, hogy a házastárs valamely más magyarországi községből, illetve a jugoszláviai Bácskából származott (e területek hasonló kulturális hagyománnyal bírtak, nyelvjárásaik sem különböztek jelentősen, és lakosaik értékrendje is hasonló volt). Az már jóval ritkább volt – inkább csak értelmiségi pályára került fiatal férfiak esetében –, hogy szudéta- vagy sziléziai németekkel léptek frigyre. (Az ilyen házasságokat a saját közösség „túl előkelőnek” tartotta, és nem is nagyon fogadták el.)

Még ennél is ritkább volt a helybeli lakosokkal kötött házasság. Ennek nemcsak a – kezdetben kétségkívül létező – kölcsönös elzárkózás volt az oka. A visszaemlékezők szerint a helybeli fiatalokkal általában jó volt a viszony, de többségük úgy emlékszik, hogy nem is mertek gondolni arra, hogy köztük és a helybeli fiatalok között szerelem vagy házasság jöhetne létre. A viszonyt a magyar svábok részéről nyilvánvalóan egyfajta kisebbségi komplexus árnyékolta be. De a magyarországi sváb szülők, nagyszülők – akik önmaguk társadalmi helyzetét jórészt a régi hazájukban elfoglalt helyük és vagyonuk alapján határozták meg – a helybeli németek azon csoportját, amellyel gyermekeik kapcsolatba kerülhettek, nem mindig érezték magukhoz, családjukhoz méltónak. Az sem elhanyagolható tényező, hogy a menekültek jelentős része az ötve-

nes évek közepéig szilárdan hitt abban, hogy hamarosan visszatérhet Magyarországra. Márpedig ebbe az elképzelésbe egy helybeli házastárs nehezen fért bele, hiszen az aligha lett volna kész mindent feladva Magyarországra távozni.

Hogy ez a stratégia nem pusztán egy hályogkovács utólagos okoskodása, arra nézvést bizonyoság lehet a Magyarországról elszármazott németek lapja, a máig is létező *Unsere Post*, amelynek az ötvenes években még házassághirdetési rovata is volt. Ebben az elúzott fiatalok a szokásos külső paraméterek helyett származási helyek alapján próbáltak társat keresni maguknak, s az már önmagában is jelzésértékű, hogy egy szűk kisebbségnek szóló lapban adták közre hirdetésüket.

S az is feltűnő – de ezek okainak elemzése meghaladja a szerző lehetőségeit –, hogy milyen sokan egyáltalán nem kötöttek házasságot, és milyen feltűnően sok házasság maradt gyermektelen. Ez utóbbi tényező az elszigetelődést erősítette, ugyanis sokan épp gyermekeik révén kerültek kapcsolatba az őshonos lakossággal, a gyermektelen házaspároknak erre kevesebb módja volt.

A már Németországban született vagy ott felnőtt generáció párválasztását a fenti szempontok érthetően már nem motiválták. Korlátokat esetükben a még mindig erősen ingatag szociális helyzet vagy a hiányos képzettség jelenthette. Ilyen téren tehát legfeljebb a harmadik generáció érte el a társadalmi egyenrangúságot; igaz, ők általában nem is sorolták magukat az elűzöttek vagy akár a magyarországi németek közé.

(Folytatjuk)

Dr. Mayer János

A szeremlei-bátai rév

Lapunk májusi számában nagyon érdekes, élvezetes visszaemlékezést olvashatunk dr. Vancsura Rudolf tollából a szentjánosi révjárásról és régi utakról. Bár 1992-ben írtam a révekről, talán érdemes felidézni néhány fontosabb adatot.

A révjog hajdan a földesurakat illette, akik sok esetben a viteldíjon kívül még vámot is szedhettek az idegenből érkezőktől. A szabályozások előtt vidékünkön a fő átkelési pont Szeremle és Bata között volt, hisz Bajával szemben széles, nehezen járható ártér terült el (még néhány évtizeddel ezelőtt is a baja-pörbölyi út minden télen tönkrement, állandóan javítani kellett). Itt és Csanádnál, Sükösdnél az ártéri erdőbe,

legelőre, gyümölcsösökbe igyekvőket szálították, míg Bátánál közel volt az ármentes magas terület, csak még a Sárvízen kellett átkelni, s onnét már távolabbi vidékre lehetett kocsizni. A mai Damjanich utca régi neve Rév utca volt, innét vezetett az út Szeremlére. Mivel a túloldal a bátai apátságához tartozott, az átkelést közösen bonyolították le. Mint az 1724-ben kötött kontraktusból tudjuk, Csáki Imre kalocsai érsek és Jány Jakab bátai apát megállapodtak, hogy a révhez jutáshoz szükséges hidakat mindenki a maga oldalán készítteti el és karbantartja, a dunai kompot közösen, a sárvizit a bátai apát állítja. Az Öreg-Dunán két révész közösen fizetnek, míg a Sárvi-

zen a bátai apát alkalmaz egy révészt. Ezeket megesketik, hogy „az által járó kelő embereknek semmit se kedvezzenek, hanem eleikben adot Instructiojok szerint edgyaránt a Rév pénzt megh vegyék, és azon képpen a’ kults alat lévő Pixisbe tegyék, melynek lészen két kultsca, edgyike egyik Uraságh arra rendelt Tisztinél, a másika pedig a’ másíknál”. Az Alföldről érkezők az Öreg-Dunánál, a Dunántúlról jövők a Sárvíznél fizetnek, s a bevételt időnként kettéosztják.

Mivel az átkelésre mindig várni kellett, a réveknél kocsma is volt. 1775-ben az érsek a szeremleieknek bérbe adja többek között a „révbeli vendégfogadó”-t. Kötelesek a

sört az uraság sörházából venni, akóját 1 forint és 30 krajcárért, és pálinkát a pálinkaházból 10 akót. Kötelesek a kocsmában jó borral, igaz mértékkel az úton járókat illendőképpen fogadni, étellel és itallal szolgálni. Tartoznak továbbá a révésznek és családjeinek állandó lakást adni, és a révig az utakat „igazgatni és Conserválni, hogy azzal az arra való Utazásra a népet hódítsák”.

A későbbiekben már a révet is árendába adták a magánvállalkozóknak, így 1778-ban a sükösi Pocsy Sándor vette bérbe 290 forintért a sör-, bor- és pálinkamérsi joggal együtt. Megkapta a révhez és a kocsmához szükséges eszközöket is, amit a bérlet lejártá után köteles volt visszaszolgáltatni, de ha újra volt szüksége, azt a földesúr adta. 1885-ben három évre Szeremle szerezte meg „közkötyán” 351 forintért, 1887-ben a bajai

Geiringer Miksa és társa már 540 forintért bérelte. (Vagy a pénz romlott, vagy a forgalom nőtt, hogy ennyiért is érdemes volt kiadni.) A mindenkori bérlő köteles volt „józan kormányosról és elegendő révészről” gondoskodni. A kompok nagyságát a szállítható kocsi számával mérték. Egy „hat kocsi” komp mérete: 17 méter hosszú, közepesen 5 méter széles, ezen vagy 100 ember vagy 35 lábasjóság, illetve 60 kisebb lábasjóság vagy 6 szekér fért el. Ezt valamikor 9 evezős hajtotta. Persze használtak kisebb-nagyobb ladikokat, amivel a néhány gyalogost vitték át. (A későbbiekben kerékpárosokat, motorosokat is így szállítottak, ha számuk miatt nem volt érdemes a nagy kompot használni.) Keskenyebb vizeken köteles kompok is működtek (Szeremlén a Sugovicán). A két part között kötelek feszít-

tettek ki, melyet, ha hajó jött, a száraztekerővel leengedtek. A kifeszített kötélre csigával kötéllel akasztották a kompot, és „kákóval” húzták, de kihasználták a folyóvíz erejét is, a komp szögben állt a vízfolyásra. Az átkelés néha tragédiába fordult, túlterhelték a járművet, vagy vihar támadt. Egyszer egy egész búcsús menet pusztult a Dunába. Már a beszállás sem volt mindig egyszerű, az állatok megijedtek a dobogástól, és vagy megvadultak, vagy megmakacsolták magukat, s nem mozdultak.

Az idő haladásával, az 1920-as évektől az evezőt felváltotta a komp mellé kötött motorcsónak, majd a modern motoros kompok. Kényelmesebbek, gyorsabbak, biztonságosabbak, de egy jellegzetes életforma eltűnt.

Solymos Ede

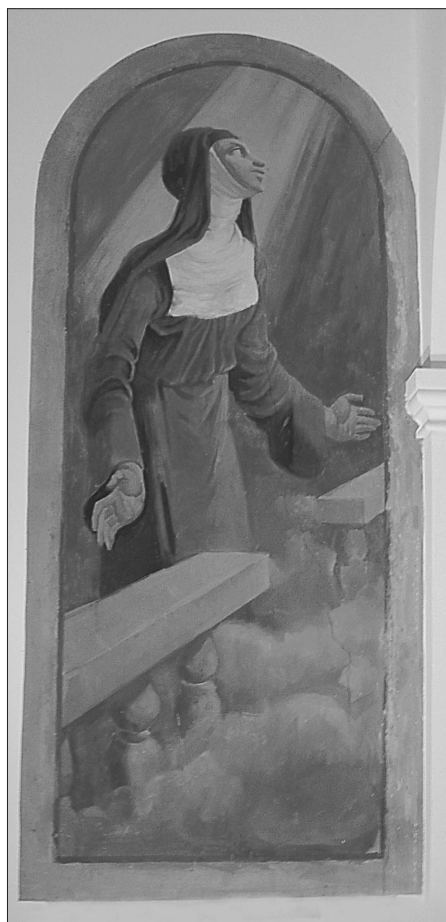
Prokop Péter falfestményei Baján és környékén*

2. rész: A kiscsávolyi templom faliképei

Prokop Péter, a kalocsai egyházmegye festőművész papja, az 1942. évi felszentelését követően 1957 január elejéig az egyházmegye területén teljesített lelkipásztori szolgálatot, aminek szerves része volt a festői tevékenység, a hittanórán éppen úgy, mint a templomok falán. A pap szóbeli igehirdetése elszáll, de ha a mondani való lényegét az emberek állandóan a szemük előtt láthatják, akkor a tanítás mélyen ívódik a szívükbe. Ezért Prokop atya papi életének kiemelten fontos tevékenysége a festés.

Még a képzőművészeti főiskola hallgatója volt, amikor már kapott megbízásokat falfestmények készítésére (Kecel, Dunatetőten, Budapest). Első monumentális alkotását 1950-ben készítette el a sükösi templom számára. Ezt követően – külföldre távozásáig – még több hazai templom falára festett freskókat, illetve secco képeket (Bácsbokod, Bácsszőlős, Sükösd, de megyénktől távolabbi helyeken, így a Komárom megyei Szend és a Győr Sopron megyei Hegykő községekben is.

Baján, az 1924-ben megáldott modern Jézus Szíve templomban is örömmel vállalta 1955-ben, hogy a szentélyben, az oltár körül megjelenítse azokat a szenteket, akik a legtöbbet tettek Jézus nagy szeretetének hírüladásáért. Az oltáron ugyanis Jézus élet-

Alocoque Szent Margit

Colombiere Kolos

áldozata, amelyet az emberiség üdvözítéséért, szeretetből, önként vállalt, naponta megismétlődik a szentmisében. Péter atya az oltár körül négy-négy szentet állít elénk, életnagyságban. A fő helyen, a szentély ten-

gelyében, a XVII. század nagy misztikusának, Alocoque Szent Margitnak és lelki atyjának, Colombiere Kolosnak alakja jelenik meg, akik a XVII. században a Jézus Szíve kultusz nagy apostolai voltak, vagyis Jézus

*A júliusi számunkban megjelent 1. rész akkor lemaradt címe: *Eltűnt képek nyomában*

végtelen szeretetét, bűnbocsátó irgalmát hirdették. Mellettük, kétoldalt azok a korábban élt szentek kaptak helyet, akik időben megelőzték, vagyis előkészítették Jézus XVII. századi kinyilatkoztatását. A képsor két szélén a XIII. századi Nagy Szent Gertrud és Szent Bonaventúra jelenik meg, majd a XIV. századi Sienai Szent Katalin, s a XVII. század eleji Szalézi Szent Ferenc és Eudes Szent János következik.

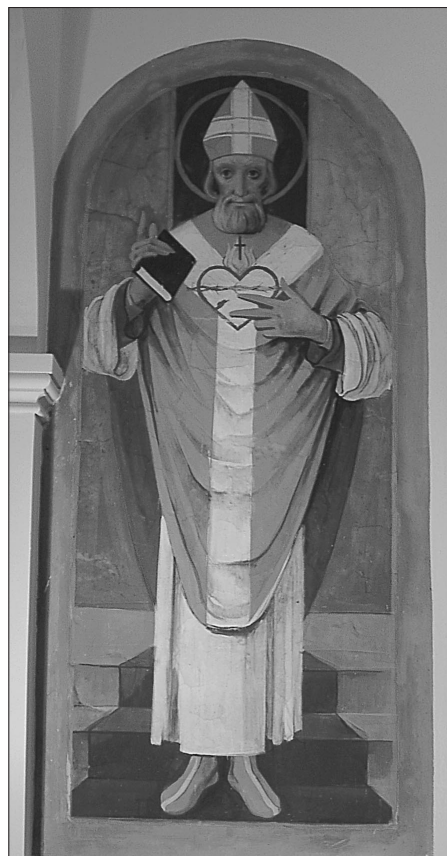
Vessünk közülük egy pillantást a XIII. század lánglelkű ferences szerzetesének, Szent Bonaventúrának az alakjára. Képi megjelenítése jellemzi egyéniségét. A bíborosi kinevezés ellenére is megmaradt kolduló, alázatos szerzetesnek. Prokop Péter nagy művészi teremtő erővel jeleníti meg Bonaventúrának nagy lelkesedéstől áthatott személyiségét a mélykék háttér előtt. Jobbjával gesztikulálva magyaráz, s a baljában tartott zászló Jézus piros, szerető szívét mutatja.

Szalézi Szent Ferenc, Genf város püspöke a reformáció után, a kálvinizmus szülőföldjén hirdette Jézus irgalmas szeretetét. Prokop atya a püspököt, az apostol-utódot, az Egyház tanító tekintélyének letéteményesét méltóságteljesen, az ég kékje előtt ábrázolja. Arany miseruháján Jézus átdöfött, vérző szíve ragyog. Nagy, mély szeméből is az isteni elhivatottság árad. Jobbjában az örömhírt tartalmazó evangéliumos könyvet tartja, és baljával Jézus szívének az ő papi szívének látható képére mutat.

Alacoque Szent Margit a XVII. század, a barokk kor nagy misztikusa. A

Szent Bonaventúra

Szalézi Szent Ferenc

Fotók: Gyulavári József

képen éppen a felhők fölé emelkedve, látomás közben látjuk őt, akit áthat Jézus isteni fénye. Ruhájának és a kép kezretének fénylő zöld színe a Reményt jelképezi.

A kiscsávolyi templom valamennyi freskóképe Prokop Péter kivételes jellemábrázoló művészetének magas színvonalú bizonyossága.

Prokopp Mária – Schmidt Antal

Baja mindig más

Megjelent Pump Károly Baja városát bemutató önálló fotográfiai albuma. Remek bevezetőjét Rapcsányi László írta „Baja mindig más” címmel. A felvételek szerzője a kiadott fényképkönyvnek is ezt a figyelmet felkeltő, tartalomra utaló címet adta. Az ezer példányban, 22x30 cm-es nagyságban, Németországban kinyomtatott fényképalbum a fotográfus 202 színes felvételét tartalmazza. Megjelentetése – melyhez a város is jelentős anyagi támogatást adott – jól lett időzítve július 6-ára, ezáltal nemcsak a bajaiak, hanem a halászlé népünnepélyre ide érkezők is lapozgathatták a változatosságával tetszést keltező fotóalbumot, amelyben alkotója vallo-mást tett Bajáról. Benne tükröződik szülővárosa iránti szeretete.

Fotóiról többek között így nyilatkozott: „...13 év munkájának eredményeként el-

készült Baja várost bemutató fotóalbumom. Az album képanyagát több mint háromezer felvételtől választottam ki. A képek összeállításakor különös gondot fordítottam arra, hogy Baja sokszínűsége, hangulatai megjelenjenek. Baja vízi város, s a Duna, a mellékágak szépsége és békéje az ideérkezőket gyakran felkészületlenül éri, lelküket megragadja, s többé nem engedi. Újra s újra visszatérnek, s talán ez a könyv alkalmas arra, hogy észrevegyék: Baja nemcsak a víz miatt különleges. Nemcsak a vízen érdemes barangolni, hanem a városban is, megnézni a házak homlokzatait, a szobrokat, csatlakozni a helyi lakosokhoz, és biciklivel körbejárni a kedves utcákon, benézni a piac forgatagába. Ez mind Baja. Sok szeretettel válogattam a képeket és igyekeztem Baja lelkületét, mediterrán hangulatát a négy évszakban úgy megmutatni, hogy mindenféle érdeklődésű látogató visszavágyó érzelmekkel, s a könyvvel a birtokában hagyja el városunkat.”

Pump Károly túlfűtött lokálpatriotizmusából fakadnak idézett mondatai.

„Előszó helyett” címmel testvérhúga, Péter (Pump) Judit tetszetősen írt mély és elszakíthatatlan bajai gyökereiről. Írásba foglalhatnám magam is fiatal barátom városszeretetének, ambícióinak, ötletgazdaságának jellemzőit, hiszen a Csermák téren második szomszédunk volt a Pump család, így familiáját – nagyszüleit is – jól ismertem. Most csak fotográfiai tevékenységet folytató apjáról, dr. Pump Józsefről említem meg, hogy a Duna Fotóklub tagja volt, és jól bánt a kamerával. Fotográfusi tevékenységének lett folytatója fia.

A könyvformává rendezett album nyitott mű. A további pillanatokról korunk egyik kifejező eszközével megalkotott képek kommentálásában a szemlélő egyéniségének nagy szerepe van. Minden bizonnyal ezért nincsenek képaláírások sem, mert eltérő vélemények fogalmazhatók meg arról, amit egyedi képeiről, képcsoportjairól alkotójuk vagy szemlélőjük gondol. Nem kényszer a könyv lapozásakor a felvételek sorrendiségét betartani, az csak egy alternatíva. Az oldalszámozást sem kell hiá-

nyolnunk, mert nincs vége, szinte kielégíthetetlen a témakör.

Pump fotóalbuma 13 év képrögzítései-ből áll, sajátos rendezőelv alapján összeállított válogatás. Értéktörző szerepe van. Felvételeivel újszerű látványok felfedezéséhez is segített, pl. szokatlan nézőpontból (madárperspektívából) fényképezte Baját, ezáltal lenyűgöző városunkat más nézőszögből látnunk, továbbá bemutatta a táj szépségeit különböző évszakokban.

Pump Károly a további pillanatokról készített képrögzítései-vel bizonyította, hogy mestere mesterségének, és alkotó tevékenységével, expresszivitásával nemcsak turisztikai igényeket elégített ki. Művészileg formálta meg a bajai tájat és városképet, jeleskedett a fényvel való rajzolásban.

Bánati Tibor

(A fotóalbum kiadója a BajaPrint Kft, 6500 Baja, Nagy István út 41. Megvásárolható a kiadónál, valamint a Mini Galériában, Szabadság út 13.)

Szagrális helyek Baja környékén

A sükösd Szent Anna-kápolna

Sükösd határában, a helybeliek által csak Kanálisként emlegetett Dunavölgyi Főcsatorna Háromkereszt elnevezésű hídjától mintegy másfél kilométerre nyugatra, a Duna felé tartó földút déli oldalán épült Szent Anna-kápolna a környék sokak által látogatott szagrális helye. Pesty Frigyes Helynévtárra vonatkozó kérdéseire a falu előljárói 1863. december 30-án többek között a következőket válaszolták: „Említést érdemel még az, hogy a határban úgynevezett Kápolnai dűlőkben az ország út mellett 115. évvel ezelőtt – a Kalotsai Érseki Uradalmi főtiszt – Potskai Gergely Szent Anna tiszteletére egy kis kápolnát építtetett, hol a falusi nép butukat tartott, míg ez előtt 15 évvel történt másodszeri felszentelése óta, nem csak a falusi népnek, hanem a környéknek is minél látogatottabb butusujáró helye kezd lenni.” A történelmi Magyarország vármegyéit bemutató, a Borovszky Samu szerkesztette sorozat *Pest-Pilis-Solt-Kiskun* I. kötetében Sükösdre vonatkozó részénél írja: „Van még egy 1747-ben épült s 1847-ben kijavított kápolnája Mindenszentek tiszteletére.” Itt nyilvánvalóan a Szent Anna-kápolnáról van szó.

A helyi hagyomány legendaváltozata szerint a vadászni induló Potskai Gergely

A Sükösdtől nyugatra, Ósükösdtől délkeletre fekvő Szent Anna-kápolna az 1930-as évek térképén

tiltása ellenére Anna lánya utána ment, majd apja fás ligetben álló lesének közelében, egy bokorban bújt meg. Hangyacsípus okozta fájdalom miatt rejtékén megmozdult, a látottakat apja rókanak vélte, így odalőtt (korábban ott rókát látott). Az

eltalált lány belehalt sérüléseibe, s a vadászbaleset helyén emlékére engesztelésül a gyászoló apa kápolnát emeltetett.

A legenda másik változata szerint (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztón: *Búcsujárók könyve*, Novitas B Kft, Balassa-

gyarmat, 1991.) a közeli uradalmi erdész-
házban családjával lakó Potskai Gergely
egyetlen gyermeke, 13 éves lánya kiment
sétálni az erdőbe. „Hosszú, szép vörös ha-
ja volt. Édesapja éppen az erdön jött át,
amikor megpillantotta az őz szőréhez ha-
sonlító, lobogó vörös haját. Azt hitte, hogy
szarvas. Felülről tölthető puskájával gyor-
san rálőtt. Az ő kislánya volt. Megölte!
Szörnyű gyászában ezen a tisztáson temet-
ték el a kislányt, és emlékére, szülői fájdal-
muk enyhítésére fölépítették a kis kápol-
nát. A környékeliek mindmáig nagyon
szeretik ezt a helyet. A főbúcsú a Szent
Anna ünnepét (július 26.) követő vasárna-
pon van. Ilyenkor tömegesen jönnek a za-
rándokok búcsút járni.”

A néphagyomány harmadik változata
(Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*,
Mandala Kiadó, Szeged, 1998.) szerint
„... egy ember vadászni ment erre a tájék-
ra, ahol akkoriban még hatalmas vízmel-
léki erdőség volt. Anna nevezetű kislányát
is magával vitte és kocsisára bízta. A gyer-
mek elkóborolt és egy bokor alá bújt. Az
apa azt hitte, hogy vad mozog alatta, oda-
lőtt. A kislányt érte, azonnal meghalt. A
kétségbeesett apát álmában Szent Anna
vigasztalta, és felszólította, hogy a szomorú
helyen az ő tiszteletére kápolnát épít-
sen. A kislányt ezután az oltár alá temet-
ték.” A kápolna nyugati oldalának lábaza-
tában ma is látható nyílás valószínűleg a
sírbolt szellőzője.

A kegyhely legendáját adó történetekben
közös vonás Potskai Anna tragikus halála,
amelynek részleteit az emlékezet többféle-
képpen színezte. Szent Anna kultusza tette
az emlékként, engesztelésként emelt kápol-
nát a tágabb térség búcsújáró helyévé. Ha-
gyományosan jönnek ide búcsút járni Bá-
tya, Dusnok, Fadd, Homokmégy, Jánoshal-
ma, Kalocsa, Nemesnádudvar, Ócsény,
Szekszárd és Szeremle hívői.

A magyarországi búcsújáró helyek több-
sége Szűz Máriához kötődik, mellette any-
jának, Jézus nagyanyjának (azaz Szent
Annának) vannak leginkább kultuszhelyei.
Anna pártfogásáért főleg a gyermekáldást
várók, a terhesek és a női bajokban szen-
vedők fohászknak. Kultusza régebben
jellemzően a keddhez kapcsolódott, Sze-
ged környékén Kedd asszonyának hívták.
Pünkösöd után könnyű szülésért fohászknak-
va kilenc kedden könyörögtek hozzá az
asszonyok, ezek a napok *szentannakedd*
elnevezéssel bírtak. A közelmúltig Anna
volt az egyik leggyakoribb keresztnévünk,
s a hagyomány szerint Szent Anna különö-
sen gondoskodik a nevét viselőkről. Jól
mutatja ezt egy itteni búcsúsének részlete:

A Szent Anna-kápolna. Kétoldalt Szent Anna és Szent Joachim szobra

„Kik súlyos betegségben vagytok s
egyéb ínségben, Szent Annához menjete-
k, segítségét kérjétek! Szent Annához menje-
tek, ő léssen védelmetek.”

A kápolna észak-déli tájolású, az északi
ajtó beázás elleni védelme érdekében a
homlokzathoz csatlakozó feltető került ki-
alakításra. Délkeleti oldalához a sekrestye
szerepét betöltő helységet építettek, a nyu-
gatra álló épület zárandoklat idején a hívő-
ket szolgálja ki. Az oromfalas homlokzat
mögött emelkedik a fa huszártorony (az
épület alaprajzával közvetlenül össze nem

függő, kisebb méretű torony a tetőgerin-
cen), törtvonalú bádofedésű gúlisakkal
és csúcsán kereszttel. A kegyhely legutób-
bi teljes felújítását 1996 tavaszán Szeghal-
mi Ambrus plébános végeztette.

A kápolna két oldalán álló szobrok 1800-
ban készültek. A kápolnával szemben állva
a bal oldali a kisgyermeket karján tartó
Szent Joachim, a jobb oldali Szent Annát
mintázza, aki tanítja a mellette álló, iskolás
korú Máriát. A bejárat előtt emelt, szintén
korabeli kőfeszület az elmúlt télen szétfa-
gyott, jelenleg felújítás alatt áll.

Szent Anna tanítja a gyermek Máriát

Szent Joachim, karján kisgyermekkel

Napjainkban a Szent Anna-kápolna kultuszába ágyazódtak a helyi Anna-napok. A július 26-át követő hétfőjére az elszármazottakon kívül számos turista és zarándok mellett Sükösdre érkeznek a testvértelepülés, a szlovákiai Madar község küldöttsége. Az Anna Napok megrendezése – különösen az utóbbi hat évben – a faluvezetés és a katolikus egyházközség közös szervezésében történik. Az együttműködés kölcsönösségére jellemző, hogy a péntek esti és vasárnapi program gazdája a plébánia, a szombati programoké a falu. A péntek esti

kulturális program a templomban kezdődik szentmisével, amelyet többnyire orgonahangverseny, vendég szónok beszéde, az Egyházközségi Ház dísztermében kiállítás megnyitása, a plébániakertben színpadi előadás, majd halsütés és sörcsapolás követ. A rendezvénysorozat szombaton Madar-Sükösd barátságos labdarúgó mérkőzéssel, ügyességi és szabadidős programokkal folytatódik. Az érdeklődőket este hagyományörző színpadi műsorok, majd utcabál és tűzijáték várják. A színes hétfőjét vasárnap délelőtt a Szent Anna-kápol-

na búcsúja zárja. Ebben a formában is a múlt továbbélésének lehetünk tanúi, hiszen a magyar néphagyományban korábban gyakoriak voltak a Szent Anna-napot követő hétfője vidám mulatozásai, bálokkal egybekapcsolt búcsúi. Nevéhez szólás is kapcsolódik, „Föltette Szent Anna kontyát” mondják arra a lányra, aki ilyenkor jól érzi magát.

Köszönet illeti Binszki József plébánost, aki tanácsaival segítette a cikk elkészítését.

Dr. Nebojszki László

Argentán: Oly távol vagy tőlünk és mégis közel

Aki csak egyszer is járt már francia testvérvárosunkban, tudja, hogy mit takarnak ezek a Bródy Jánostól kölcsönzött szavak. Az idén – kalocsai, marosvásárhelyi és zombori vendégművészekkel együtt – két autóbusszian vágunk neki a közel 2000 km-es útnak. Voltak, akik most mentek először, és vannak olyan bajai családok, akiknél már 10 éve működik oda-vissza alapon ez a testvérvárosi kapcsolat. Mihály Ákos a kezdetektől részese az eseményeknek:

„Én 1995-ben jártam először Argentánban egy kulturális küldöttséggel. Bajai képiállítás anyagát vittük. Emlékszem, hogy milyen nagy sikere volt a Gemenc néptánc együttesnek, úgy érzem, hogy jól sikerült a bemutatkozásunk. Egy évvel később, az

1996-os őszi halászléfőzésre aztán megérkezett Argentánból is az első busz. A hivatalos küldöttség mellett már néhány család is eljött. Egyet közülük mi láttunk vendégül. Első vendégünk azóta sajnos meghalt, így 2000-tól egy másik családdal ápoljuk a barátságot, akikkel szintén nagyon jól megvagyunk, mert azt tapasztalom, hogy nagy fokú a lelki hasonlóság közöttünk. Tetszik a lazaságuk, és hogy szeretnek jól élni. Emellett nagyon megfogott a normandiai táj és benne testvérvárosunk tisztasága is. Sok a virág, a parkok gondozottak. Kitűnőek az útjaik, a körforgalmú elágazások változatos növénykompozíciói pedig egyenesen a kertépítés kis remekművei. Mivel én beszélek franciául – hála Maróti tanár úrnak, aki a gimnáziumban

Az Orne folyó Bajáról elnevezett hídjának névtáblája Argentánban

nem csak a nyelvet tanította nekünk, hanem megszerettette a kultúránkat is – nekem könnyebben ment a barátkozás az ottani emberekkel, akik nagyon hálásak, ha valaki közülünk franciául szólal meg. De ők is tanulnak magyarul, és többen már jól beszélnek nyelvünket. Tumó István a tanárunk, az ő érdeme, hogy ez a kapcsolat létrejött és kölcsönös megelégedettségre működik. Sőt, egyre jobban! Természetesen Argentánban vannak más testvérvárosai is (Angliában, Németországban), de azokat csak hivatalos szinten és nem családok bevonásával ápolják, mint velünk. Közöttünk így sokkal személyesebb, bensőségebb viszony alakulhatott ki.”

És ez a lényeg! Hogy ilyen személyessé válhatott a két városka lakóinak barátkozása. Ugyanis ez az egyetlen emberi válasz a személytelenné vált világ kihívásaira. Mint ahogy a természet védelmének, úgy az emberi kapcsolatok személyes megélésének sincs alternatívája! És ha mérték szerint tesszük dolgainkat, akkor Tumó István és példaértékű, hosszú távú testvérvárosi kapcsolat megalapozásán fáradozott jó tizenegynéhány évvel ezelőtt...

Schmidt Antal

Fotók: Jacky Brillant

Az ideai búcsúest társasága

Emlékmozaikok Krix Mártonról, a kiváló pedagógusról

Több mint harmincöt éve nincs közöttünk. Megérdemli, hogy őrizzük emlékét.

1903. május 27-én született Vaskúton. Szülőhelyén végezte a népiskola négy osztályát, ezután a bajai polgári iskolába járt. 1921-ben tanítói oklevelet szerzett a Bajai Állami Tanítóképző Intézetben. Tanulmányait a Budapesti Tanárképző Főiskolán folytatta, s 1924-ben matematika-fizika-kémia tanítására képesített polgári iskolai tanár lett. Diplomaszerezés után azonnal Bácsalmásra került, ahol hat évig tanított a polgári iskolában mint megbízott tanár. 1930-ban nevezték ki polgári iskolai rendes tanárrá. Még abban az évben áthelyezték Celldömölkre, majd újabb egy-egy évre Jánoshalmára, Tolnára irányította a kinevező hatóság. 1933-ban áthelyezték a Szegedi Tanárképző Intézet gyakorló polgári iskolájához. Itt a tanárjelöltek matematika tanítási gyakorlatát vezette. Dr. Váry Béla, aki akkor Szegeden volt tanárjelölt, így emlékezik Krix Mártonra, vezető tanárára, későbbi kollégájára:

„Nagy tudásáért, kitűnő pedagógus egyéniségéért tisztelték a jelöltek mind... Mint kolléga is sokat tanultam tőle..., a megye legkiválóbb tanáraként ismertem.”

1936-ban megnősült. Három gyermekük született (Marianna 1937, Nóra 1939, Gabriella 1941). 1946 márciusában újra Bácsalmáson tanított, majd 1947 szeptemberétől a Bajai Tanítóképző Intézet gyakorló iskolájába kapott kinevezést. Ettől az időtől számítható igazán bajai pedagógiai tevékenysége. Korábbi munkájában gyakorlatot szerzett a különböző életkorú, képességű, érdeklődésű, típusú gyerekek tanításához szükséges pedagógiai módszerek megválasztásában, eredményes alkalmazásában. Ennek alapján 1948-tól a fő intézmény a Bajai Tanítóképző Intézet tanára lett.

Krix Márton (sokaknak Marci Bá' volt) életútja igazi pedagógiai történelem. Tanulmányai visszatükrözik az akkori magyar oktatási rendszer lépcsőfokait, szegregáltságát. Munkaviszonyai pedig a tanári munkakörökön belüli előrehaladás kategóriáit és a pedagógusi munkaerővel való gazdálkodás jogi formáit is.

Más iskolák is igényt tartottak segítő közreműködésére. 1948-49, 1950-52 között óraadó volt a III. Béla Gimnáziumban, s 1953-tól 1958-ig a Bajai Építőipari Technikumban tanított. Munkavégzése mellett

1955-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen matematika szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1958-ban került a Bajai Tóth Kálmán Gimnáziumba tanítani, ahol nyugdíjba vonulásáig (1967) dolgozott. Három év adatott meg számára a nyugdíjas évekből, 1970. március 10-én elhunyt. A Rókus temetőben nyugszik.

Összegeznünk kellene, mi a hozzádoka a 46 éves szorgalmas, következetes pedagógiai életútnak.

Két nagy kitüntetés jelzi, hogy megbecsülték munkásságát. A Bolyai János Matematikai Társulat 1962-ben a matematikatanároknak adható legnagyobb elismerésben részesítette: a Beke Manó Díjat adományozta neki. Ezt rajta kívül senki más nem kapta meg városunkban. Az Oktatási Minisztériumtól 1964-ben Kiváló Tanár kitüntetést kapott.

A pedagógiai pályán vannak matematikusok és tanárok, s vannak matematikatanárok. Krix Márton matematikus is és tanár is volt, mégpedig a javából. Ezt igazolja a két kitüntetés odaítélésének indoklása is.

Szolgálati idejéből fele-fele arányban szolgálta a tudományt és a gyermeknevelést Baján kívül és Baja városában. Gazdag tapasztalatára alapozottan – szerzőtárssal – tankönyvet írt a leendő pedagógusok számára. Nem ismerte a megtanít-hatatlanságot. Nem a tanítás, hanem a megtanítás izgatta és foglalkoztatta. Nem szívesen adott elégtelen érdemjegyet. A matematikai problémák tanórán kívül is érdekelték. Mindig kereste a legjobb

megoldási utakat. Erre ösztönözte tanítványait is. A 40-es, 50-es korosztályhoz tartozó volt diákjai ma is visszemlékeznek a kutató munka izgalmára, élményeire. Váratlan helyzetekben jutottak eszébe brilliáns megoldások, melyeket azonnal feljegyzett rendezett, szép szálkás betűivel, beszédes ábrákkal. Mindenütt alkalmazott matematikát tanított. Nem vezett el elméleti régiókban, de a gyakorlati megoldásokban az indoklást igényelte. Az új tantervek szerint folyó tananyagreform munkálataiban jó munkatárs lenne ma is. A tudomány tiszteletét is átsugározta tanítványaira.

Konfliktusmentesen élt diákjaival és a szülőkkel. A testületben nem volt hivalkodó. A szakma birtoklása, módszertani gazdagsága, bölcs nyugalma miatt általános tisztelet övezte.

E cikk írója 1963-ban találkozott vele először, épp a matematika írásbeli érettségi délelőttjén. A tételek kihirdetése után karonfogta, és mondta, nézzük meg a feladatokat. Egy asztalnál ülve megoldották a feladatokat és elemezték azokat. Az akkor fiatal pedagógusnak jóleső érzés volt a talált elegáns megoldásra vonatkozó elismerése.

Hogy mit vitt magával Krix Márton, nem tudom. Hogy mit hagyott távoztával, emberien tükrözi Schwalm Pál emlékezése, mely a Bajai Hírlapban is megjelent 1970. március 25-én. Záródjon ez az írás az ő gondolataival:

„Kedves Marci Bá'!

...a bajai Rókus-kápolnában, ahova már nem fértem be, családot, a rokonságod, a barátaid és tisztelőid vettek örök búcsút tőled... Nagyon szerettek és tiszteltek téged, Marci Bá'... Lányok fiúk érkeztek élővirággal, csokrokkal. Tanítványaid lehettek... A falunkból jöttél. Magaddal hoztad... őseink szorgalmát, kitarthatását, becsületességét és munkaszeretetét. A családotnak és az iskoládnak élté. A matematika oktatás szerelmese voltál. Szerénységedre jellemző, hogy zsebedben lapult a kiváló tanári kitüntetésed átvételére meghívó táviratod, mégis tanítványaid másnapi nehéz matézis feladatain tépelődöttél. Köszönöm, hogy segítettél bennünket, fiatalabbakat... Fiatal, kezdő nevelőinknek például téged állítalak.”

Dr. Szentjóni Szabó Tibor

Mutasd az ernyődet, megmondom, ki vagy...

Születésnap látogatás Ernyős Ilonkánál

A Deák Ferenc utcai ernyőjavító műhely a romantikus emberek zarándokhelye volt. Talán még Szent Péter esernyője is előkerült volna az évtizedek óta itt raktározott ezrenyi darab közül, ha egyszer elkezdünk keresgélni. A régi ház helyén ma üres telek áll, de sok bajai emlegeti a mindig jó kedélyű idős hölgyet, aki ernyőitől leshette el, mi a teendő az élet zivatáros korszakaiban. A nyolcvanadik születésnapját ünneplő Doba Sándorné Ilonka néni csupán a család és a barátok ernyőit szereli manapság, Bács-Kiskun megye egyetlen ernyőjavítójaként...

Csipkés, fodros szélű napernyőkkel sétáltak a hölgyek a békés, bajai belvárosban, amikor Ernyős Ilonka néni édesanyja 1901-ben megnyitotta első műhelyét a Szabadság utcában. Akkoriban a cserépfazekakkal együtt a házaló drótotótok javították az ernyőket, és nagy volt az igény erre a munkára. „Eshet az eső, süthet a nap, Városiné Klima Mária nap- és esernyői megvédik!” – hirdette a reklámszöveg.

A család mostani, Tánicsics utcai otthonában találkozunk. Nem látom az ablaküvegre ragasztva a hajdani műhely feliratait, az ebédlőben is csak egy kis dolgozószék és két szerszámos dobozka jelzi, hogy egy kihalóban lévő, szép mesterség művelője is lakja a házat. Ilonka néni az ismerős, életvidám mosolyával fogad. Ami igazán meglep, az a hűség „kisinas”, Lucifer jelenléte. Ez a sok száz ernyőjavítást megért kandúr már húszéves! Ma is szereti figyelni gazdáját munka közben, és szívesen üldögél az ernyők alatt.

– Hát, itt élek most, a lányomékkal – meséli Ilonka néni. – Sokáig ragaszkodtam a régi, Deák utcai házhoz, mert a vevők ismerték. De a környék túl zajos volt már egy korombeli hölgynek. Sok emléket őriztek azok a lebontott falak. A születésemtől kezdve ott éltünk; a műhely egyben üzletként is működött. Az egész család együtt dolgozott. Édesanyám javította az ernyők drótozatát, édesapám pedig a huzatokat varrta. Nekem is kellett segítenem mindenfelé, hiszen a szüleim gyakran nem győzték elvégezni a sok munkát. A sérült játékok és babák szintén nálunk kaptak új életet, de tartottunk divatcikkeket és rövidárut is. Ebben nőttek fel, így természetesen édesanyám halála után továbbvittem a mesterséget.

Megsárgult papírok, régi bizonyítványok kerülnek elő, melyek tanúsítják, hogy Ilon-

A régi műhelyben

ka néni megszerezte a „nap- és esernyő készítő” képesítést, majd a mestervizsgát is. A női szabó tanulókkal együtt járt ipariskolába, mivel az ő szakmáját önállóan nem oktatták. Szerényen, de azért megélt ebből a munkából; életének egy-egy évtizede az ernyők fejlődésének állomásaihoz kötődik. Gyermekkorának találmánya, az automata ernyő például a németek érdeme. Az ő kedvence mégis inkább a félautomata típus, sűrű, masszív drótozással. Színe a mályvás, ciklámenes és minden, ami vidám, élénk, no meg hatalmas, amely alatt sokan elférnek. Nem szereti, ha az utcán sötét, komor, netán sérült ernyővel látja az embereket. Szerinte ernyőnk sok mindent elárul jellemünkről.

– Amelyik nő képes szakadt, törött ernyővel járni, az bizony rendetlen és hanyag. Hiába a szép smink meg a frizura – mondja. – Azt is észrevettem, hogy a férfiak még zuhogó esőben is inkább megáznak, mint hogy ernyőt tartsanak a fejük fölé. Talán ezzel is a bátorságukat próbálják bizonyítani?

Ilonka néni előkeres néhány kedvencet a régi darabok közül. Majd’ mindet eladta a költözéskor, amit megtartott, ahhoz csupa személyes emlék köti.

– Ez az édesanyámé volt – simítja végig a mintás nyelű feketét. Ahogyan kinyitja, abban is szeretet és hagyománytiszteltet van. A másik, barnásbordó ereklét ki-mondottan neki készítették a szülők. Szinte irigylem tőle az érzést, amit egy ilyen örökség jelenthet. Igazi kincs ez, amibe nemcsak egy szakma legjavát, hanem a szülői törődést is beledolgozták minden kézmozdulattal.

– Valóságos ernyőkölteményeim is voltak ám! – mondja. – A legszebbeket a filmeknek adtam, amikor Baján forgatták a *Pacsirtát* meg az *Aranyáskányt*. A színésznők veszekedtek értük. Némelyik csipkés „csoda” százéves is lehetett. A legérdekesebb azonban, amit valaha láttam, egy harmincas években készült, úgynevezett boternyő. A nyél végén található gombot megnyomva az ernyő hegyéből egy tör nyílt ki. Kissé ijesztő volt, de igazi mestermunka!

Ernyős Ilonka utódra vár. Szeretné tudását átadni valakinek olyan türelemmel, mint ahogyan szülei tanították őt. A családban sajnos senki sem kapott kedvet ehhez a sok kitarthatást igénylő, aprólékos munkához. A műhely berendezési tárgyai lánya egykori iskolájába kerültek. Ha nem is múzeumot, de egy ernyő-émlékszobát még szívesen látna ezekből.

Ilonka néni kedvenc, „élő napernyője” az udvarukon lévő cseresznyefa. Ennek árnyékában pihen Luciferrel együtt, és szeretik figyelni, ahogyan a legmagasabbra nyúló ágakról a madarak csipegetnek. A szemközti ház fenyőfáján tanyázó varjú is minden hajnalban itt lakmározik. Ilonka néni szerint talán olyan öreg ez a madár, hogy már nagymamáink, dédanyáink idején is élt, és látta a fodros szélű napernyőkkel sétálgatni a hölgyeket a bajai belvárosban. A régi romantikát kedvelőknek most eszébe jut a padláson porosodó, ósdi, szakadt ernyő, vagy a családi örökség egy elfeledett darabja. Előkeresik és megtisztítják, mert arra gondolnak, lehet, hogy ernyőnk akkor is elárulja jellemünket, ha mások nem látják a kezünkben...

Katymári Vanda

Védendő védtelenek: a magyar színjátszólepke

Nyári, Duna ártéri kirándulásaink szemet gyönyörködtető látványa a jellemzően kétnemzedékes magyar színjátszólepke (*Apatura metis*) talajon szívogató vagy levélen napozó példányai. Inkább a hímeket pillantathatjuk meg, a nőstények többnyire magasban, a lombkorona felső részében repülnek. A lepkék szárnyainak tarkaságát adó színek kémiai vagy fizikai eredetűek: előbbi festékanyagok (pigmentek), utóbbit fénytöréscsökkentő jelenség, vékonyréteg interferencia okozza. Nevéhez méltóan a hím színjátszólepke szárnyai megfelelő szögből nézve kékeslilák. Ez nem a szárnyakat tetőcserépszerűen fedő pikkelyek színével, hanem azok hártyszerű felépítésével van összefüggésben. A fény egy része a szárny (hártya) felső felületéről visszaverődik. Másik része megtörve bejut a hártába, annak alsó részén tükröződik, majd visszaérkezve a szárny felső felületéhez ismét megtörik. A két eltérő utat megtett fényhullám interferenciája hozza létre azt a színt, amelynek hullámhosszára nézve az erősítés létrejöhet. Így a fény a beesési szögtől függően megtörve kékeslila színt ad annak a szárnyaknak, amelyek eredeti alapszíne sötétbarna, s rajta sárgás mintázat található.

A tarkalepkék családjába tartozó magyar színjátszólepkét Nendtvich Károly pécsi gyógyszerész, amatőr lepkész fedezte fel a

A talajon összecsupkott szárnyakkal szívogató lepke

Dráva árterének ligeteiben, majd 1829-ben Christian Friedrich Freyer német kutató önálló fajként írta le. Később több munkában (hibásan) a hozzá hasonló kis színjátszólepke alfajaként sorolták be. A magyar színjátszólepke a Kárpát-medence déli részén és a Balkán-félszigettel érintkező területein honos. Alfajai élnek a Fekete- és a Kaszpi-tengerbe torkolló folyók és mellékfolyók alsó szakaszának ártéri ligeterdeiben, sőt a Távols-Keleten is. A jégkorszakban történt meg az elterjedési terület csökkenése és széttöredezése, így a populációk ma már egymástól jelentősen elszigeteltek. Hazánkban a Dráva mentén, délről a Duna vonalán a Csepel-szigetig és a Tisza men-

tén Algyőig található meg. Élőhelyei közül a legjelentősebbek a Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenc és Béda-Karapanca területeinek vízparti, bokorfűzes sávjai, amelyek meghagyásával biztosítható a magyar színjátszólepke megfelelő védelme. A faj könnyen összetéveszthető a Gemencen sokkal ritkábban előforduló kis színjátszólepkével (*Apatura ilia*), amelynek a szárnyain lévő szemfoltjai nagyobbak, és maga a lepke is nagyobb.

Az idős fűzfák lombkoronájába rakott petékből kikelő hernyók fűzleveleket fogyasztanak. Első generációjuk nyár elején, a második nyár vége felé repül. Az ősszel kikelő fiatal hernyók a fa repedéseiben és kérge alatt képzik el azokat a szövedékeket, amelyekbe húzódva áttelelnék. A bából kikelő lepkék gyorsan és erőteljesen repülnek, a nyiladékokban és a víz mentén gyakran megfigyelhető siklórepülésük is.

Védett, természetvédelmi értéke 50 000 forint.

Dr. Nebojszki László

Szétterített szárnyakkal napozó, pihenő hím magyar színjátszólepke

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**